

תדריך שמ"ש

שיקום משפחתי שלם

עבור משפחות לילדים עם מוגבלות

עבור משפחות לילדים עם מוגבלות

תדריך התכנית

אדר ב' - תשע"ו - אפריל 2016

חברי ועדת ההיגוי:

גלית גבע, וויאן אזרן, רבקה וייסברג, הדס זהבי, אריה שמש
משרד הרווחה והשירותים החברתיים

יעל שמעוני

משרד הבריאות, האגף להתפתחות הילד ושיקומו

כרמלה קורש-אבלגון

המוסד לביטוח לאומי, הקרן למפעלים מיוחדים

מיכל גולן, מיכל כהן-הטב

ג'וינט ישראל-אשלים

תמי קרישפין, בוקי קמחי

ארגון "קשר" - הבית של המשפחות המיוחדות

מיכל האס

מנהלת ארצית של תכנית שמש

מירי וייס

נציגת האימהות היוזמות

עריכת לשון: אלישבע מאי

עיצוב גרפי והפקה: פנינה נחמיאס, ג'וינט ישראל

מנהל ההוצאה לאור: רן רובנר, ג'וינט ישראל

דפוס: גרפוס-פרינט בע"מ, ירושלים

© כל הזכויות שמורות לג'וינט ישראל-אשלים תשע"ו 2016

חוברת זו נכתבה בלשון זכר מטעמי נוחות בלבד והיא מתייחסת לגברים ולנשים במידה שווה.

תוכן העניינים

5	ברכת השותפים
7	פתח דבר
7	תודות
9	1. רציונל התכנית ועקרונותיה
13	2. מרחב הפעולה של התכנית ברשות
18	3. רכיבי התכנית
19	א. הרכיב הפרטני: "הורה להורה"
29	ב. הרכיב הקבוצתי: הרצאות וסדנאות
31	ג. הרכיב קהילתי: הרחבת הידע, העשרה והעצמה להורים
32	4. בין אנשי המקצוע להורים
35	5. כנס ארצי: מפגן עוצמה
35	6. הצלחות התכנית בשלב הפיילוט
36	7. הטמעת התכנית: שתי חלופות
39	סיכום
40	מקורות
41	נספחים

ברכת השותפים

גידול ילד עם מוגבלות התפתחותית יוצר מציאות חיים מאתגרת ומתמשכת על המשפחות אשר השפעתו מלווה את כל מעגל חייה של המשפחה. מציאות זו מחייבת הסתגלות מחודשת של המערכת המשפחתית בכל תחומי החיים.

העבודה עם משפחות, המגדלות ילד עם מוגבלות, מבוססת על גישת המערכות, הרואה במשפחה מערכת, מכירה בהשפעת הקשרים ההדדיים בין בני המשפחה ורואה חשיבות בהכרת צרכיהם של כל בני המשפחה (Dempsey & Keen, 2008 אצל מוסק וכהן, 2015). מחקרים שנערכו בתחום זה מראים כי איכות חייו של ילד עם מוגבלות תלויה בתחושת המסוגלות והיכולת של הוריו לפעול למענו ולמען המשפחה כולה.

לאור הבנה זו, בשנים האחרונות, אנו עדים למגמת פיתוח של שירותים ותכניות, המתבססות על ראיית האדם עם המוגבלות בהקשר המשפחתי שלו. מגמה זו באה לידי ביטוי בפיתוח שירותים ממוקדי משפחה, כדוגמת תכנית שמ"ש.

ברוח זו, משרד הרווחה והשירותים החברתיים - כגוף האחראי על רווחתם של האנשים עם מוגבלות ובני משפחותיהם - לצד הקרן למפעלים מיוחדים במוסד לביטוח לאומי, משרד הבריאות וג'וינט ישראל-אשלים, עסקו במהלך השנים בפיתוח שירותים ותכניות מגוונות, הבאות לתת מענה לילדים ולבוגרים עם מוגבלות, תוך התייחסות למשפחתם.

יש לציין, כי במחלקות לשירותים חברתיים בכל יישוב פועלים עובדים סוציאליים, העוסקים בטיפול במשפחות לילדים ולבוגרים עם מוגבלות, המתמודדות עם האתגר הטמון בטיפול היומיומי בילדם, במתודות פרטניות, משפחתיות וקבוצתיות.

במהלך השנים, בעקבות ניסיון רב שהצטבר בעבודה קבוצתית עם הורים לילדים עם מוגבלות, התפתחה מודעות לתרומה הייחודית והמשמעותית הקיימת בקשר שבין הורה להורה ולהזנה ההדדית ביניהם. תופעה רווחת היא, שהורים רבים נהנים באופן משמעותי מתמיכה, מעצות ומניסיונם של הורים אחרים. ישנם הורים, שבנוסף לתמיכה ולליווי הפורמלי מצד אנשי מקצוע, מעוניינים גם בקשר בלתי פורמלי עם הורים, המתמודדים אף הם עם אתגרים דומים לאלה שהם מתמודדים עמם.

במקביל לתהליכים אלה, פנו שתי אימהות אל ג'וינט ישראל-אשלים בהצעה לפתח תכנית, שמהותה סיוע של הורים להורים אחרים. זאת, מתוך ניסיון והערכת החשיבות של תמיכה מסוג זה. ליוזמה זו הצטרף גם המוסד לביטוח לאומי, האמון על הביטחון הסוציאלי באמצעות גמלאות ובמקביל עוסק בפיתוח שירותים לאוכלוסיות בסיכון ובכללם, אנשים עם מוגבלויות, וכן משרד הבריאות. במשותף, הוחלט לצאת לפיתוח תכנית ראשונה מסוגה עבור משפחות לילדים עם מוגבלות.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים יצא במרכז להפעלת תכנית שמ"ש והארגון שזכה בהפעלה ואשר תרם רבות לפיתוחה הוא "קשר" - הבית של המשפחות המיוחדות.

בשלב הפיילוט, לתכנית הפרטנית של הורים למען הורים נוספו רכיבים מגוונים, מתוך הבנה שחשוב להעלות את נושא המשפחות לילדים עם מוגבלות למרכז השיח הציבורי והעשייה היישובית, כמו גם לספק להורים כלים להתמודדות אישית ומשפחתית. תכנית שמ"ש כוללת, אם כן, פיתוח מנהיגות הורים בקהילה, קבוצות תמיכה בנושאים שונים, הרצאות מגוונות בהתאם לצרכים, ועוד.

זוהי תכנית ייחודית וראשונה, המהווה בסיס משמעותי שתרם לפיתוח המרכזים למשפחה. מרכזים אלה מספקים מענה כוללני למשפחות לילדים עם מוגבלות והם כוללים היבטים קבוצתיים וקהילתיים, כדוגמת אלה המרכיבים את תכנית שמ"ש.

מיכל גולן ומיכל כהן-הטב
ג'וינט ישראל-אשלים

כרמלה קורש-אבלגון
המוסד לביטוח לאומי
הקרן למפעלים מיוחדים

הדס זהבי ואריה שמש
משרד הרווחה
והשירותים החברתיים

פתח דבר

תדריך זה מתאר את תכנית שמ"ש, כפי שפעלה בשלב הפיילוט בשלושה יישובים: אשקלון, ראש העין ובאקה אל גרביה, ומטרתו, לתת כלים וידע הדרושים ליישום התכנית בעתיד.

התדריך מציג את הרקע ליוזמה, הרציונל שלה והעקרונות המרכזיים של התכנית. בהמשך מתוארת הפעילות של התכנית במרחב הרשות המקומית והרכיבים העיקריים שלה: המסלול הפרטני של הורים להורים, הרכיב הקבוצתי, הכולל בנייה והפעלה של מגוון פעילויות המיועדות להורים לילדים עם מוגבלות וכן רכיב הפעילויות הקהילתיות, שבהן סדנאות דיאלוג משותפות להורים לאנשי מקצוע. התדריך מתאר את ההצלחות והאתגרים ומציע שני מודלים אפשריים להטמעת התכנית, שסיימה את שלב הפיילוט. בסופו של התדריך מקבץ של נספחים, המפרטים כלים וידע, העשויים להיות שימושיים בעת הפעלת התכנית בעתיד.

תודות

לכתיבת תדריך זה היו שותפים רבים ובראשם האימהות המייסדות: דבי אלנתן ומירי וייס וכן המנהלת הארצית של התכנית מיכל האס, אשר סייעה בכל שלבי כתיבת התדריך, בהבהרות ובהבנות, בשיתוף במידע ובחומרים והייתה שותפה אמיתית בצמתים המרכזיים של הכתיבה. תודה מיוחדת שמורה לרכזות של אשקלון ובאקה אל גרביה, יעל וסאלם, שתרמו מהידע שלהן ומניסיוןן.

לכתיבת התדריך סייעו גם חברי ועדת ההיגוי הארצית, המלווים את התכנית מראשיתה: מיכל גולן ומיכל כהן-הטב מג'וינט ישראל, אשלים, כרמלה קורש-אבלגון מהקרן למפעלים מיוחדים במוסד לביטוח לאומי, אריה שמש והדס זהבי ממשרד הרווחה והשירותים החברתיים ותמי קרישפין מארגון "קשר" - הבית של המשפחות המיוחדות.

1. רציונל התכנית ועקרונותיה

תכנית שמ"ש - "שיקום משפחתי שלם" עבור משפחות לילדים עם מוגבלות, ביקשה לחזק משפחות לילדים עם מוגבלות, מתוך תפיסה ואמונה, שלמשפחה היכולת והאחריות להעניק לילדה את איכות החיים המיטבית ויש לאפשר לה למלא תפקיד זה. את התכנית יזמו גב' מירי וייס וגב' דבי אלנתן, שתיהן אימהות לילדים עם מוגבלות, לאור התנסותן האישית והמקצועית. אליהן חברו ג'וינט ישראל-אשלים, הקרן למפעלים מיוחדים במוסד לביטוח לאומי, משרד הרווחה והשירותים החברתיים (להלן משרד הרווחה) ומשרד הבריאות. ארגון "קשר" נבחר להיות הגורם המפעיל של התכנית וככזה היה שותף הן לתהליכי הפיתוח והחשיבה והן להפעלת התכנית. נציגים מהארגונים שלעיל, לצד האימהות היוזמות, היו שותפים בוועדת היגוי ארצית,¹ שאותה הובילה המנהלת הארצית של התכנית. הרכזת הארצית, שנבחרה לנהל את התכנית, הייתה שותפה בפיתוח ובהנחיית ההורים במסגרת הקורס "הורה להורה", אשר יתואר בהרחבה במסמך זה, בהיותו רכיב משמעותי ביותר בתכנית.

התכנית מביאה לידי ביטוי את חשיבותה המכרעת של המשפחה בתהליך השיקום של ילד עם מוגבלות.

על פי תפיסת התכנית, נדרשת הבנה הדדית, הן של ההורים והן של אנשי המקצוע, לגבי חשיבות מקומם של ההורים בתהליך גידולו של ילד עם מוגבלות. בעוד שאנשי המקצוע הם בעלי ידע מקצועי ומומחיות בתחום התוכן והטיפול, להורים יש ידע התנסותי ייחודי, המבוסס על החוויה האישית שלהם ועל תפקידם כמי שאחראים על הילד והמשפחה ועל צורכיהם. מכאן, שיש לבנות את שיתוף הפעולה בין אנשי המקצוע להורים בתהליך הטיפול בילד.

על רקע זה ומתוך הראייה השלמה של הילד, הוריו ואנשי המקצוע, נגזרו מטרות התכנית:

- לסייע למשפחות לילדים עם מוגבלות למצוא חוויה של איזון וגדילה בריאה ונכונה של הילד והמשפחה.
- לאפשר יצירת מנהיגות הורים לילדים עם מוגבלות.
- לחזק את השותפות בין הורים לבין אנשי מקצוע לטובת הטיפול בילד.

---

(1) חברי ועדת ההיגוי הארצית הם: מירי וייס, דבי אלנתן, כרמלה קורש-אבלגון, מיכל כהן-הטב, מיכל גולן, גלית גבע, ויואן אזרן אריה שמש, הדס זהבי, רבקה וייסברג, יעל שמעוני, תמי קרישפין, בוקי קמחי ומיכל האס.

כדי לממש את מטרתה, מציעה תכנית שמ"ש מגוון התערבויות עבור המשפחה:

- ◀ שימוש בידע ובתובנות הייחודיות של הורים לילדים עם מוגבלות, כמלווים הורים אחרים.
- ◀ הכרת הידע ההתנסותי של הורים לילדים עם מוגבלות, כשלצידם הידע המקצועי של מומחים ואנשי מקצוע מפרופסיות שונות.
- ◀ תרומה להגברת המעורבות הקהילתית של הורים, אשר מושתתת על שוויון, ערבות הדדית ושיתוף פעולה עם גורמים רלוונטיים ועם אנשי מקצוע ביישוב.

במקרים רבים, כשנולד ילד עם מוגבלות, הוריו וסביבתו נוטים לחוות אותו דרך מוגבלותו. כך נוצרת מציאות שבה נלווים למגבלה הראשונית קשיים רבים בכל תחומי החיים, ביניהם קשיים רגשיים וחברתיים, חוסר עצמאות ופגיעה בדימוי העצמי, המונעים מהילד להתפתח כאדם התופס את עצמו ואת מקומו בחברה כמשמעותי. תכנית שמ"ש מבקשת להביא תפיסה אחרת, המסייעת למשפחה לראות את הילד עם המוגבלות כאדם שלם, אדם בעל אישיות ייחודית, זכויות שוות ואפשרות להגשים עצמו ככל האדם, בהתאם למאוייו ולכישוריו. ברוח תפיסה זו עוצבה גישת התכנית באשר למשפחה של הילד - הוריו, אחיו ואחיותיו.

שתי האימהות, יוזמות התכנית, מספרות מתוך החוויה האישית שלהן ומהמפגש עם משפחות רבות, שלא פעם ישנה חוויה של בלבול ופחד של ההורים. פחד המוביל לרצון "לתקן את המקולקל", בתקווה שאז החיים יחזרו למסלולם. תהליך "התיקון" דורש מההורים משאבים רבים, הנוגעים בדילמות קשות: הרצון לקדם ולשפר מול קבלה והשלמה, שלעתים נתפסות כויתור (נאון, מורגנשטיין, שימעל ואח', 2000; קרישפין, 2005; פלג, 2015; שגיב, מילשטיין וכן, 2011). השאיפה של האימהות היוזמות הייתה לסייע להורים לראות את ילדם כילד שלם ולא רק דרך המוגבלות שלו ולהביא את המשפחות למקום שבו טמונה חוויה חיובית, מתוך הכרה, כי הדרך לשם מורכבת, מלווה בחששות אמיתיים לגבי עתיד המשפחה בהיבטים של יחסי אחים, זוגיות ואף בהיבטים מעשיים של התאמת הבית וביטחון כלכלי.

תכנית שמ"ש ביקשה לחולל שינוי בכך שהזמינה את ההורים להשתמש בידע ההתנסותי שלהם, הנסמך על האינטואיציה ההורית הטבעית ודאגתם לרווחת הילד וכל בני המשפחה, מתוך הבנה, שראייה רחבה זו תיטיב מאוד עם המשפחה. אין הכוונה ויתור על טיפולים ועל סיוע רפואי לילד, אלא הבנה, שלצד אלה, יש לפעול לכך שהמשפחה כיחידה תתפקד באופן מיטבי.

בעשור האחרון חלו תמורות באשר לתפיסה הרואה בהורים לילדים עם מוגבלות חלק מהתהליך הטיפולי בילד ושותפים להחלטות. תמורות אלו בולטות נוכח הידיעה, כי בעבר יוזמות ממשלתיות להתערבויות ממוקדות הורים וכן תכניות המשלבות הורים וילדים יחדיו היו נדירות (אליצור, 2010; נאון ואח', 2000; קרישפין, 2008; שגיב ואח', 2011). למעשה, תכניות הנשענות על ההכרה בידע של ההורים כידע התנסותי רב ערך וייחודי (וייסברג,

קמינסקי, בשן ואח', 2014) הן במקרים רבים פרי יוזמה של החברה האזרחית ושל ארגוני הורים (שגיב ואח', 2011). בין הארגונים הבולטים ביוזמות המסייעות ותומכות בהורים, כמו גם בבני משפחה אחרים, נמצא ארגון "קשר".

תכניות שונות, העוסקות בתמיכה בהורים ובילדיהם מופעלות על ידי עמותות סגור קהילתי, או באמצעות מרכזים כוללניים, המספקים שירותי ידע, ייעוץ, תמיכה להורים והעצמתם, קשר עם הורים אחרים ואחאים. עמותות אלו, הפועלות לטובת ההורים והילדים, נשענות, בדרך כלל, על תמיכה ממשלתית של משרד הרווחה והמוסד לביטוח לאומי (שגיב ואח', 2011). בנוסף לכך, הופעלו תכניות באמצעות משרד הרווחה בדגש על העצמת הורים וחיזוק הפן הקהילתי בקרב הורים לילדים עם מוגבלות, כדוגמת "הורים בונים קהילה". בשנים האחרונות, פיתחו משרד הרווחה, ג'וינט ישראל-אשלים ומשרד הבריאות שירות חדש "מרכזים למשפחה" - המספק מגוון שירותים לכל המשפחה בתפיסת עבודה דומה לזו של שמ"ש. נכון למועד כתיבת התדריך, פועלים בארץ אחד עשר מרכזים, אשר עתידים להתרחב, בתמיכת הממשלה, ליישובים נוספים. יש לציין, כי אחד המודלים להטמעת תכנית שמ"ש הוא באמצעות מרכזים אלה.

קרני השמ"ש הופנו פנימה לקשר הורה-ילד, וכן החוצה, למפגש עם הורים אחרים ועם המרחב הקהילתי. בשל כך, ההורים שותפים מלאים בתכנית.

אוכלוסיות היעד

- הורים לילדים עם מוגבלות, שהביעו עניין להשתתף בפעילויות ולהצטרף לקהילת שמ"ש.
  - אנשי מקצוע בקהילה: עובדי המחלקות לשירותים חברתיים (מנהלי המחלקות וראשי צוותים, עו"ס קהילתיים ופרטניים בתחום השיקום, הטיפול במוגבלות ועוד); עובדי מערכת החינוך (גננות של החינוך המיוחד, מנהלי בתי ספר של החינוך המיוחד והצוות החינוכי, עובדי מתי"א ושפ"י); אנשי מערכת הבריאות (אחיות בתחנות לבריאות המשפחה, צוות היחידות ההתפתחותיות, עובדי קופות החולים, עובדים סוציאליים בבתי חולים); נציגי המגזר השלישי מארגונים שונים, מהמתנ"סים ונציגים של גורמים רלוונטיים נוספים בקהילה, העובדים עם ילדים עם מוגבלות.
- ההורים המשתייכים לתכנית נחלקים לשתי קבוצות:
- הורים לילד עם מוגבלות בגיל צעיר, מקבלי הליוו, שהביעו רצון לקבל ליווי על ידי הורה אחר.
  - הורים לילד עם מוגבלות בוגר יותר, המלווים את ההורים הצעירים. ההורים המלווים הם אנשים בעלי יכולת, ניסיון וכישורים לתמוך באחרים ולעבור בעצמם תהליך של למידה, התפתחות והעצמה.

הערכים לאורם פעלה התכנית

- 1. ההורים הם המובילים את חייהם**, לכן הם היו מעורבים בכל פרטי התכנית, בעיצובה, בבחירת ההרצאות והסדנאות והם גם היו מגויסים לטובת מנהיגות הורים, שסייעה להצפת האינטרסים של ילדים עם מוגבלות ומשפחותיהם ביישוב.
- 2. להורים יש ידע ייחודי**, הנובע מהתנסויותיהם, מחוויותיהם ומהצרכים הייחודיים שלהם. ידע זה משמעותי להורים אחרים ולכן יש למנף אותו באמצעות הורים מלווים, מפגשים, ועוד.
- 3. תפיסת הילד כאדם שלם וכחבר במשפחה**, לא דרך המוגבלות שלו ולא מתוך רצון "לתקן". תפיסה זו נותנת ביטוי ליכולות של הילד לכישרונות שלו, לצד הטיפול בקשיים. לאור עיקרון זה יש לספק לילד את מלוא העזרה, כדי לאפשר לו לממש את הפוטנציאל שלו.
- 4. להורים יש זכות לבחור**. המציאות לא ניתנת לבחירה, אך הבחירה באופן ההתמודדות נתונה בידי ההורים. ברוב המקרים, ההורים מוצפים מבחינה רגשית ומתוסכלים ולכן חלקם חשים פגיעה, ביקורתיות והדרה. הבעת הקושי מאפשרת להורים לנתב את האנרגיות שלהם להתמודדות עם התחושות הקשות. בידי ההורים האפשרות לבחור באיזה חלקים של התכנית להשתתף, למשל קבלת ליווי מהורה אחר, השתתפות בסדנה המשותפת להורים ולאנשי מקצוע, בהרצאות, במנהיגות הורים, וכדומה.
- 5. לקהילה יש תפקיד משמעותי בחיזוק כוחה של המשפחה**, במיוחד כשמשפחות לילדים עם מוגבלות נוטות להיות מבודדות ופחות מעוררות בפעילויות קהילתיות. יש לכך סיבות רבות, ביניהן אלו הנובעות מהאופן שבו המשפחה מתייחסת אל עצמה. הבדידות נובעת מתחושת בוש ומהקושי להתמודד עם תגובות החברה, אשר לא פעם אינה מכילה את השונה. לעתים גם הקהילה מתקשה לקבל את המשפחה ואת הילד ולקיים פעילויות ושירותים מונגשים עבורם. התכנית ביקשה לתת מקום למשפחות ולילדים עם מוגבלות בתוך הקהילה ולחולל שינוי במודעות. בד בבד, שאפה התכנית להקים קהילה תומכת של משפחות לילדים עם מוגבלות.
- 6. לאנשי המקצוע יש מומחיות ותפקיד משמעותי בהבטחת הטיפול בילד ובליווי של המשפחות**. עם זאת, על מנת להגביר את האמפתיה וההבנה למצבם של ההורים יש צורך בחיזוק ההידברות וביצירת אמון, המבוסס על כבוד הדדי בין אנשי מקצוע להורים. דיאלוג משותף ביניהם עשוי לקדם את הילד.

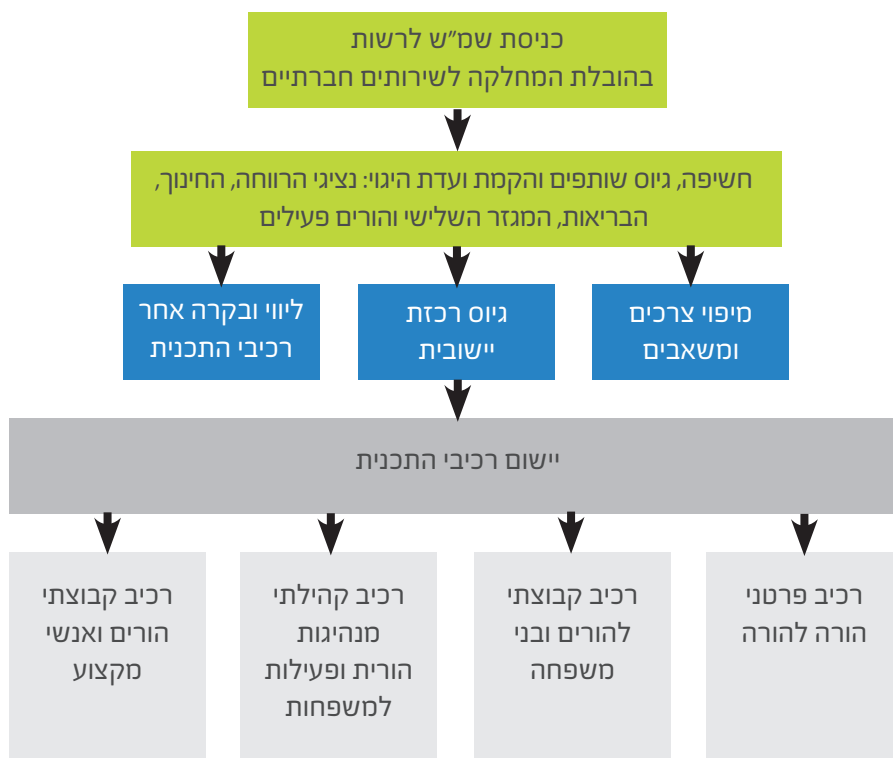
2. מרחב הפעולה של התכנית ברשות:

"לעולם בעקבות השמ"ש"²

בעת כניסת התכנית ליישוב, יש לנקוט בפעולות הבאות:

1. קבלת גיבוי תמיכה ותשתית מהנהגת הרשות.
2. הקמת ועדת היגוי יישובית, המלווה את התכנית. (במידה וקיימת ועדת היגוי סביב מרכז למשפחה אין צורך להקים נוספת)
3. גיוס רכזת יישובית.
4. חשיפת היישוב לתכנית.
5. יישום רכיבי ההפעלה של התכנית: הרכיב הפרטני, הרכיב הקבוצתי והרכיב הקהילתי, לרבות הסדנאות המשותפות להורים ולאנשי מקצוע.

תרשים 1: שלבים בהפעלת תכנית שמ"ש ביישוב

(2) הכותרת שאולה משירו של אהוד מנור "לעולם בעקבות השמש".

קבלת תמיכה, גיבוי ותשתית להפעלה מהנהגת הרשות: כדי ליישם את התכנית על מכלול רכיביה, הנהגת הרשות נדרשת להעניק לתכנית תמיכה, גיבוי ותשתית להפעלה. לשם כך, יש להציג את התכנית בפני ראשי היישוב ובעלי התפקידים הרלוונטיים - עובדי מחלקות החינוך, השירותים החברתיים והבריאות. מבחינת היישוב, המחלקה לשירותים חברתיים היא הגוף המרכזי להובלת התכנית ולגיוס גורמים נוספים להיות מעורבים בה.

הקמת ועדת היגוי יישובית

חברי הוועדה: בוועדה לוקחים חלק כל הגורמים ברשות, שעניינם משפחות לילדים עם מוגבלות, ביניהם:

- מפקחים אזוריים ממשרד הרווחה בתחום המוגבלות ובתחום העבודה הקהילתית.
- נציגי המחלקות לשירותים חברתיים: נדרשת שותפות של עובדים סוציאליים מתחום השיקום/מוגבלות שכלית התפתחותית ועובדים קהילתיים.
- נציגות הורים, כדי לבטא את ייחודה של התכנית, המבקשת לשים על סדר היום את צרכי הורים לילדים עם מוגבלות.
- נציגי שירותים בקהילה, כגון מעונות יום שיקומיים.
- נציגי מערכת החינוך (מתי"א, שפ"י, מנהלי בתי ספר של החינוך המיוחד).
- נציגי משרד הבריאות - אחיות ו/או עובדים סוציאליים, אחיות בתחנות לבריאות המשפחה, עובדים ביחידות להתפתחות הילד, בקופות חולים או בבתי חולים.
- נציגי המגזר השלישי ובהם החברה למתנ"סים ונציגי עמותות וארגונים.
- ברשויות בהן פועלת התכנית "קהילה נגישה"³, משתתף מרכז התכנית ברשות בוועדה, זאת, משום שהחיבור בין שתי היוזמות הוא משמעותי לשם איגום משאבים ותיאום.

המשימות הראשונות שעל סדר יומה של ועדת ההיגוי ברשות הן:

- איתור ומיפוי של כלל המשאבים והפעילויות ביישוב, שעניינם ילדים עם מוגבלות (מוסדות חינוך, מסגרות פנאי, שותפים פוטנציאליים). אלו מאפשרים את גיוסם של הורים, אנשי מקצוע וגורמים רלוונטיים לטובת הפעלת התכנית.
- הצגת התכנית לבעלי העניין והתאמתה למאפיינים ולצרכים הייחודיים של היישוב.
- גיוס הורים נוספים לוועדת ההיגוי.
- פרסום התכנית בקרב הציבור הרחב וסיוע בארגון אירועי חשיפה חווייתיים.

תחומי אחריותה של הוועדה: ועדת ההיגוי מלווה את יישום התכנית ביישוב, עוסקת ביעוץ, בהכוונה ובפיקוח על ההפעלה ובהסקת מסקנות. בתחילת דרכה של התכנית ברשות, הוועדה מתכנסת בתדירות גבוהה (בערך אחת לחודש) ובהמשך בתדירות נמוכה יותר, של אחת לחודשיים או אף יותר. האחריות על כינוס הוועדה הוא בידי הרכזת היישובית, המרכזת את הפעילות, אחראית על תיעוד ומעקב אחר ביצוע החלטות.

(3) "קהילה נגישה" היא תכנית ארצית, שמטרתה הסרת מכשולים בפני אנשים עם מוגבלויות. זוהי תכנית רב-תחומית, הפועלת בשיתוף עם משרד הרווחה, ג'וינט ישראל, משרד הבריאות, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, החברה למתנ"סים, המוסד לביטוח לאומי והרשויות המקומיות ועם אנשים מכל סוגי המוגבלויות, תוך יצירת קבוצת כוח משותפת. לעיון נוסף על רשת ארצית של תנועת הנגישות ראו:

<http://www.matnachim.org.il/?CategoryID=156&ArticleID=578>

בשלב הפיילוט, הצטרפה לוועדות ההיגוי ביישובים המנהלת הארצית של התכנית ומדי פעם הצטרפו אליה גם חברי ועדת ההיגוי הארצית. תרשים 2 מציג את השותפים של התכנית ברשות.

ועדות ההיגוי ביישובים, שהשתתפו בשלב הפיילוט, היו מעורבות בפעילות של שמ"ש על מגוון רכיביה. במפגשים הוצגו שאלות ודילמות באשר לגיוס הורים, מיקום הפעילות, הרחבת המשאבים ואיגומם. המפגשים מונפו לשם הצגת היקפי הפעולה ולצורך דיון בתובנות מהפעילויות השונות. שילובם של הורים בוועדה אפשר הצפה של צרכים ויוזמות נוספות, שיצאו לדרך בברכתה של התכנית. כך, למשל, קמו קבוצות לאחים בשיתוף אקו"ם, גויסו בני נוער מתנדבים לסייע למשפחות, התאפשרה פעילות הפוגה למשפחות מאשקלון במהלך "צוק איתן" ועוד.

תרשים 2: השותפים של תכנית שמ"ש ברשות

תובנות מרכזיות משלב הפיילוט:

1. ישנה חשיבות רבה להובלה של עובד סוציאלי שיקומי, מהמחלקה לשירותים חברתיים, את התכנית. זאת, כדי להבטיח רצף טיפולי במשפחות לילדים עם מוגבלות.
2. בוועדת ההיגוי חשוב לכלול את גורמי החינוך והבריאות ביישוב, העשויים לסייע לתכנית. בהיותם שירותים הנתפסים "כא-סטטיגמטיים", הנמצאים במגע קרוב עם המשפחות, הם יכולים לסייע בגיוס הורים ולתרום לתכנית מהידע ומהמקצועיות שלהם. ועדת ההיגוי יכולה לשמש פלטפורמה לשיתופי פעולה בין-מקצועיים ולפיתוח יוזמות משותפות נוספות.
3. שיתופם של ארגונים ועמותות חשוב על מנת לגייס משפחות. זאת, בעיקר נוכח העובדה, שהם נתפסו על ידי ההורים כמוסייעים. עם זאת, בהיותם מכוונים למוגבלות או לקושי מסוים, קיים חשש כי "צבע" זה ישפיע על הרכב המשתתפים וידחה אחרים. קושי נוסף, קשור ביכולת לקיים יחסי גומלין מקצועיים בין גורמים ממשלתיים לבין גורמי המגזר השלישי סביב סוגיות של משאבים, אחריות ובעלות על תכנית.
4. שילובם של אנשי מקצוע בוועדת ההיגוי סומן כאתגר לאורך כל הדרך. אנשי מקצוע בכירים ציינו, כי הם התקשו להתחייב לנוכחות קבועה ולמעורבות בשל עומס מקצועי אחר ומחויבותם ליוזמות אחרות שהרשות מפעילה. קושי זה בלט במיוחד, כאשר מקצת מהמפגשים התקיימו בשעות הערב, כדי להבטיח הגעתם של הורים. מטבע הדברים, לא ששו נציגי השירותים השונים לקיים מפגשי עבודה על חשבון זמנם הפרטי.

3. הרכזת היישובית של התכנית

על פעילות התכנית ביישוב אחראית רכזת יישובית, המועסקת בחצי משרה.

- ועדת ההיגוי הארצית, שכללה את נציגי השותפים בתכנית, הגדירה את תפקידי הרכזת היישובית:
1. חשיפה ושיווק של התכנית בקרב משפחות לילדים עם מוגבלות באמצעות מסגרות פנאי, מערכות החינוך, הרווחה והטיפול בילדים עם מוגבלות.
  2. גיוס שותפים ברמה המקומית.
  3. גיוס הורים להשתתפות בתכנית במגוון האפשרויות שהיא מציעה (כהורים מלווים, הורים המקבלים ליווי, מנהיגות הורים וכמשתתפים בקבוצות ובפעילויות קהילתיות).
  4. אינטגרציה של כל הפעולות הנעשות בשטח בשלושת הרכיבים: הפרטני, הקבוצתי והקהילתי.
  5. תפעול תכנית "הורה להורה", לרבות גיוס הורים, ליווי ההכשרה, שיבוץ, הדרכה ומעקב.
  6. בניית תשתית לעבודה משותפת של הורים עם אנשי מקצוע.
  7. עבודה עם מנהיגות הורים יישובית.
  8. בניית תכנית עבודה שנתית לפעילות קבוצתית להורים, בכלל זה הרצאות, סדנאות, ימי שיא ופעילויות למשפחות.

דרישות התפקיד: יכולת ארגונית ניהולית גבוהה וראייה מערכתית רחבה; יוזמה ויכולת לעבודה עצמאית; יכולת עבודה עם שותפים שונים (ארגונים, מערכות ברשות, הורים ומשפחות); גמישות בשעות העבודה; ניסיון בהפעלת תכניות עם רכיבים דומים; יכולת עמידה בתנאי לחץ; תואר ראשון בעבודה סוציאלית, פסיכולוגיה או יעוץ חינוכי; ניסיון של שלוש שנים בתחום המוגבלויות, רצוי עם משפחות.

על הרכזת להיות הורה לילד עם מוגבלות, מתוך הנחה, שתנאי זה עשוי לסייע בגיוס הורים, ברכישת אמונם ובהבנת עולמם.

בשלב הפיילוט התקבלו מספר תובנות באשר לבחירת הרכזת ודרכי עבודתה⁴:

1. **ישנה חשיבות רבה לשותפות עם המחלקות לשירותים חברתיים:** קשרים אלה הם בעלי פוטנציאל לשותפות בכל שלבי התכנית, לרבות בעת גיוס הורים וכן לחשיפה למשאבים נוספים ולמידע רלוונטי ולהבטחת השתתפותם של אנשי מקצוע בסדנאות.
2. **ישנה חשיבות רבה לעבודה עם הממונים על מערכת החינוך המיוחד ברשות:** שלא כמו במחלקות לשירותים חברתיים, כל הילדים הנמצאים בחינוך מיוחד רשומים ומוכרים למערכת, כך שהמידע המופץ באמצעות מערכת החינוך מגיע לכל המשפחות ביישוב שיש להן ילדים עם מוגבלות.
3. **ישנה חשיבות רבה להיכרות מוקדמת של הרכזת עם יוזמות ושירותים המיועדים לאנשים עם מוגבלות:** כך, למשל, באחד היישובים, רכזת שמ"ש ריכזה גם את תכנית "קהילה נגישה". לחיבור בין שתי התכניות, השמות את המשפחות לילדים עם מוגבלות על סדר היום ברשות, היה יתרון רב, הן בגיוס הגורמים השונים לתמיכה בתכנית, בכלל זה, ארגוני המגזר השלישי, וכן ביצירת הזדמנויות לאיגום משאבים. בנוסף לכך, השותפות אפשרה ראייה רחבה על צורכי המשפחות והמשאבים ביישוב.
4. **החיבור המקצועי של התכנית ל"קשר" איפשר לרכזת לקבל ליווי והדרכה מקצועיים וכן להיעזר במאגר הגדול של הורים ואנשי מקצוע הפועלים במסגרת הארגון.**

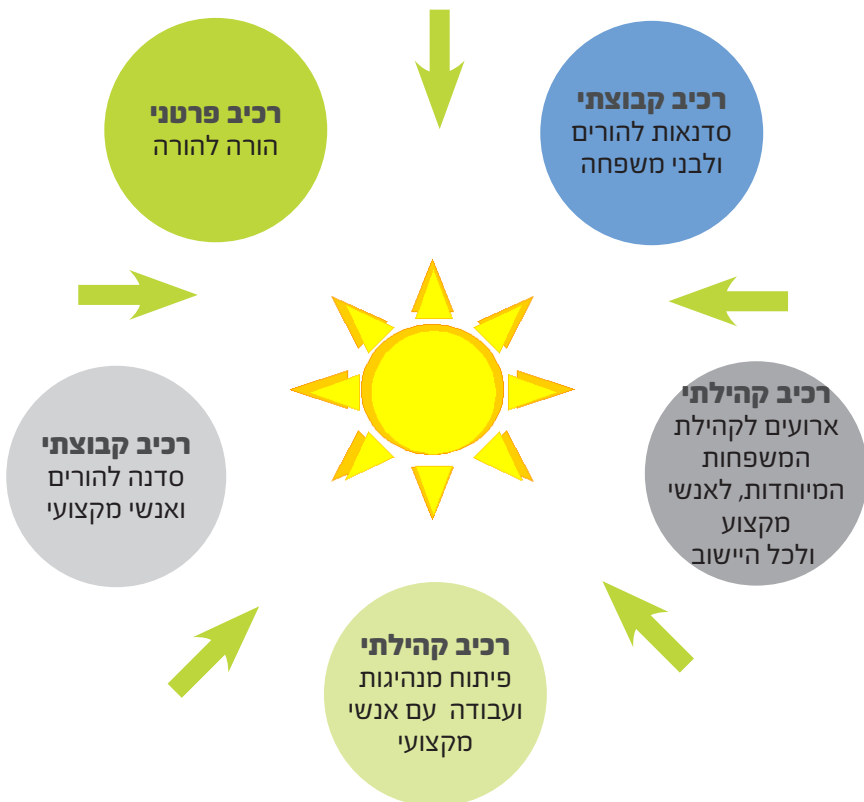
---

(4) נספח א' מציג את מודעת הדרושים לגיוס רכזת לתכנית ביישוב.

3. רכיבי התכנית

בעת תכנון התכנית, נקבעו שלושה רכיבים להפעלתה: רכיב פרטני, קבוצתי וקהילתי. כמו השמ"ש, גם רכיבי התכנית מציעים מכלול של אפשרויות להורים ולמשפחות של ילדים עם מוגבלות, כדי להשתלב בתכנית. זאת, בהתאם לרצונות, ליכולות ולמקום שבו ההורים נמצאים. בדרך זו באים לידי ביטוי עקרונות של שיתוף, שותפות ובחירה, המקנים להורה תחושה של שליטה על חייו.

תרשים 3: רכיבי התכנית ביישוב

א. הרכיב הפרטני "הורה להורה"

"אם יש לך שמש בלבך..."⁵

התכנית הציעה ליווי פרטני של הורים לילדים עם מוגבלות על ידי הורים אחרים, גם הם לילדים עם מוגבלות. הליווי זימן תמיכה ממקום של הבנה ושוויון, זאת בשל התנסות הורים מוקדמת של ההורים המלווים והכשרתם. הכשרת ההורים המלווים בעקרונות התכנית, סייעה להם להנחיל את העקרונות להורים אחרים ולעודד אותם לפעול למען לשיפור איכות חייהם. השיח בין ההורים נבנה על בסיס התנדבותי, אינטימי וייחודי. ההורים ראו את ההורה האחר ב"גובה העיניים", ממקום של הבנה לאור התנסויות אישיות דומות. נציין, כי תפיסות עכשוויות קוראות לראות בהורים מקור של ידע התנסותי, העומד לצד הידע המקצועי של אנשי המקצוע השותפים להם (אליצור, 2010; ויסברג ואח', 2014; פלג, 2015; קרישפין, 2008).

חדשנות הרכיב הפרטני בגישה של "הורה להורה" באה לידי ביטוי בכמה אופנים:

1. **הורים יכולים לעבור ממקום של מקבל ליווי למקום של מלווה ולהפך**, כך שאין יתרון להורה אחד על רעהו. למעשה, הורים מלווים הם אנשים המסוגלים בעצמם להיעזר באחרים. שלב הפיילוט הוכיח, כי הורים שקיבלו ליווי פנו בהמשך הדרך לליווי הורים אחרים והיו אף מקרים שבהם הורים מלווים קיבלו בעצמם ליווי מהורים אחרים.
2. **מתן דגש לידע ההתנסותי של ההורים** יכול לשכלל את הידע, להרחיבו ולהעניק להורים כלים להתבוננות פנימית וללמידה מתמשכת. כל אלה התאפשרו באמצעות קורס ההכשרה להורים המלווים וההדרכה השוטפת שהם קיבלו במהלך התכנית.
3. **מתן תגמול להורים המלווים**: במהלך הפיילוט פעלו שני מודלים, בשניים מהם (אשקלון ובאקה אל גרביה), ההורים קיבלו תגמול כספי, בעוד שבראש העין הפעילות נעשתה בהתנדבות. ביישובים שבהם ההורים זכו לתגמול הייתה לכך משמעות מבחינת כמות המשפחות שלוו על ידם. בנוסף לכך, ההורים שתוגמלו התייחסו לעשייתם כאל עשייה מקצועית לכל דבר.

עקרונות הליווי של ההורים המלווים נגזרו מעקרונות התכנית כדלקמן:

1. **עצמאות ושליטה**: ההורה המלווה מאפשר להיעזר בו ברמות שונות, מתוך מודעות שעליו לעודד את המשפחה לעצמאות, לשליטה ולחזקו כוחה הפנימי. ההורה המלווה אינו פועל במקום המשפחה, אלא יחד עמה או מנחה אותה לפעולה עצמאית. החלטה על רמת הליווי הנדרשת נעשית על ידי המשפחה הזוכה לליווי.
2. **ראיית המשפחה כשלם וראיית הילד כאדם שלם**: התייחסות זו משפיעה על מידת האוטונומיה ודרך ההתמודדות, הן של הילד עם המוגבלות והן של המשפחה, ותורמת לחיים מאוזנים יותר של הילד ומשפחתו, ולשיפור איכות חייהם.
3. **רמת האינטנסיביות של הליווי תלויה בצרכי המשפחה**, אך בשל אופי התכנית, נדרשת אינטנסיביות גבוהה. לכן נקבע, כי המפגשים יתקיימו אחת לשבוע. במידת הצורך תהינה גם שיחות טלפוניות אחת לשבוע.

(5) הכותרת שאולה משרה של שמרית אור "אם יש לך שמש".

4. **רמת זמינות גבוהה** של ההורה, שאינה תלויה במגבלות פורמליות. על ההורה להיות פנוי לפגישות, בהתאם לצורך ולעתים אף באופן מידי.
5. **הפרדה:** ההורה המלווה יוצר הפרדה רגשית בין חוויותיו כהורה לילד עם מוגבלות לבין צורכי ההורה שהוא מלווה. הפרדה זו הכרחית למתן סיוע באופן הנדרש. עם זאת, המאפיין הקריטי והיתרון היחסי של ההורה המלווה הם בזכות העובדה שהוא חווה חוויות דומות ויכול להבין היטב את ההורה שהוא מלווה.
6. **אמונה ביכולת:** ההורה המלווה חייב להאמין ביכולתו לחולל שינוי בקרב המשפחה שאותה הוא מלווה אמונה כזו מחלחלת גם למשפחה מקבלת הליווי.
7. **דגש בליווי הוא על חיי היום-יום:** ההורה המלווה משלים את תפקידו של איש המקצוע בכך שהוא עוסק בחיי היום-יום של המשפחה..
8. **פיתוח ראייה אלטרנטיבית:** ההורה המלווה מאפשר למשפחה לראות אלטרנטיבות שונות למצבים שונים. עיקרון זה מנחה את פעולתו של ההורה המלווה כדרך הסתכלות על מצבי חיים שונים.
9. **חוסר שיפוטיות:** ההורה המלווה מתייחס למשפחה, שאותה הוא מלווה, ללא שיפוטיות לגבי מצבה או הדרך שבה היא מתמודדת עם האתגרים העומדים לפתחה. קבלה זו מאפשרת את הסיוע "בגובה העיניים".
10. **הפחתת תחושת האשמה:** ההורה המלווה מסייע להורים שהוא מלווה להפחית את רגשות האשמה, שייתכן שהם חשים. רק כך יתאפשר שינוי ממקום עוצמתו.
11. **עקרון הריפוי:** עיקרון זה מבטא את האמונה, שהשלילי והחיובי כרוכים זה בזה, הריפוי נמצא בתוך הקושי (בדומה לחיסונים נגד מחלה).

דרכי ההפעלה של "הורה להורה"

גיוס ההורים נעשה בדרכים אחדות ובשיתוף כל הגורמים הרלוונטיים ביישוב ובתכנית:

1. פנייה מפה לאוזן על ידי הורים.
2. פנייה יזומה של אנשי מקצוע ממערכות הרווחה, החינוך והבריאות, לאור היכרותם עם הורים שעשויים להפיק תועלת מהליווי.
3. אירועי הסברה וחשיפה ברמה עירונית ובמסגרות שונות (חינוך, מתנ"סים, מעונות יום שיקומיים), המאורגנים על ידי הרכזות וכן על ידי הורים ואנשי מקצוע.
4. הסתייעות במנגנונים קיימים, כגון: פעילויות של "קהילה נגישה", של קבוצות מנהיגות של הורים, אמצעי פרסום כמו מידעון, פרסומים במקומונים וחלוקת פליירים במקומות המספקים שירות למשפחות (במתנ"ס, במעון יום שיקומי, בגנים ובבתי ספר) (לדוגמאות ראו נספח ב' בתדריך).
5. פלטפורמות הדיוור של ארגון "קשר", המרושת ברמה ארצית והמגיע לאלפי הורים באמצעות רשימת תפוצה, אתר אינטרנט, רשת הפייסבוק ועוד.

נקודת המוצא של התכנית היא, שכל הורה המבקש ליווי, ראוי שיקבלו ללא הבחנה. זאת, מתוך הנחה, שהפנייה לכשעצמה מעידה על הצורך בליווי. עם זאת על הרכזת היישובית לקיים שיחה מקדימה עם ההורה לתיאום ציפיות ולהצגת המחויבות בקשר הורה להורה.

תפקיד ההורה המלווה

ליווי באמצעות הורים דורש התמקצעות, הכשרה ולמידה של מיומנויות, מחויבות ונכונות לחשיפה ולהתבוננות עצמית. תפקיד ההורה המלווה הוא:

1. לסייע להורה להסתכל על ילדו כאדם שלם, החי בתוך מרקם משפחתי, השואף להשתלבות בקהילה ובסביבה ולאיזון בחייו.
2. לשמש עבור המשפחה דמות מכילה, הנמצאת שם עבורם.
3. להיות אוזן קשבת להורה, מקבל הליווי.
4. לעזור למשפחה באיתור מידע וידע הנוגע למגבלה של הילד: זכויות, מסגרות חינוכיות וטיפוליות, גיוס משאבים וכדומה. ההורה המלווה מסייע בהתמצאות בשירותים, בקשר עם אנשי מקצוע שונים בקהילה ובמידת הצורך מתווך בינם לבין המשפחה.
5. לכבד את ההורים במקום שבו הם נמצאים מתוך ידיעה ואמונה ביכולתם לחולל שינוי.

קריטריונים לבחירת הורים מלווים

1. הורים לילדים עם מוגבלות, בגיל שנתיים ויותר.
2. הורים פעילים חברתית במסגרות שבהן שוהים ילדיהם, ב"קהילה נגישה", בארגוני הורים, ועוד.
3. הורים בעלי מודעות עצמית גבוהה, עם מכוונות ללמידה ולהתבוננות פנימית על עצמם, משפחתם ודרך התמודדותם.
4. הורים המוכנים להיחשף ולחשוף את החוויה שלהם בגידול ילד עם מוגבלות, הקשיים והאתגרים, המלווים את מציאות חייהם.
5. הורים אחראים ובעלי מחויבות גבוהה לקידום מטרות התכנית ונכונים להשקיע את הזמן הנדרש לשם כך.

תהליך בחירת ההורים המלווים התבסס על ראיון אישי עם איש מקצוע, המכיר את התכנית (למשל רכזת יישובית ו/או עובד סוציאלי שיקום מהמחלקה לשירותים חברתיים) ועל בסיס מידע נוסף שיש על ההורה.

בשלב הפיילוט, הריאיון נערך על ידי הרכזת הארצית של התכנית, אחת האימהות היוזמות, שאף הנחתה את קורס ההכשרה, ובשיתוף הרכזת היישובית. הראיונות בוצעו במחלקה לשירותים חברתיים או במתנ"ס או במקום ניטרלי אחר, בהתאם לאפשרויות שהיו קיימות ביישוב. טופס המדגים פרוטוקול לריאיון מופיע בנספח ג' של תדריך זה.

הכשרת ההורים המלווים והדרכתם

תהליך ההכשרה של ההורים המלווים נעשה באופן קבוצתי. הקורס כלל 20 מפגשים של שלוש שעות אקדמיות כל מפגש, אחת לשבוע. בשלב הפיילוט, הנחו את הקורסים יוזמת התכנית והרכזת הארצית.

תכנית ההכשרה

1. השבועות הראשונים הוקדשו להנחלת העקרונות ולהתבוננות עצמית, טרם היציאה לליווי בפועל של המשפחות האחרות.
  2. הליווי בפועל של המשפחות נעשה לאחר שישה מפגשים. המפגשים בקורס כללו שיחה על התכנים, תרגול ודיון קבוצתי, לצד שימוש בחומרים ובעזרים שונים, כגון סרטים, משחקי תפקידים, קלפי רגש, ועוד. החל משלב הליווי בפועל, המפגשים כללו גם עדכון, דיווח והתייעצות של הורים מלווים, בהתאם לצורך.
  3. במסגרת המפגשים, המשתתפים סיפרו על החוויות שלהם, תרגלו משימות ולאחר מכן דיווחו במליאה על ההתנסות שלהם.
  4. המשתתפים בקורס קיבלו ערכה עם מידע על התכנית, קישור למאמרים רלוונטיים בפורטל של ארגון "קשר"⁶, רשימת קשר ומידע נוסף.
- תיאור הפעילות במפגשים והחומרים שבהם השתמשו מפורטים בנספחים ד'-ו', המופיעים בסוף התדריך.

התבוננות משלב הפיילוט הצביעו על חשיבותו של קורס ההכשרה, בכך שנתן במה להורים המלווים לחשוף את עצמם ולהתבונן על החוויות שלהם כהורים דרך הראייה הייחודית של תכנית שמ"ש (נספח ד' מציג את מפרט הקורס והמידע שנכלל בפעילויות).

הנושאים שבהם עסק קורס ההכשרה

1. פיתוח יכולת ההקשבה לעצמי ולאחר מתוך מקום שבו ההורה המלווה למד לשים את עצמו ואת החוויות שלו בצד ולפנות מקום וקשב מלא להורה שאותו הוא מלווה.
2. הנחלת התפיסה הרואה את האדם השלם, האופן שבו מקבלים את הילד כשלם.
3. אימוץ עקרון הבחירה, הזכות לבחור איך לפעול, איך להגיב ומה לעשות.
4. שיפוטיות כנטייה טבעית בקשר עם אנשים עם מוגבלות וכיצד לנטרל נטייה זו ולקבל את האחר ממקום "פשוט ולא שיפוטי".
5. משמעות תהליך הליווי והבחנה בין ליווי לטיפול ולייעוץ.
6. כניסה לבית של משפחה חדשה.
7. התמודדות עם דילמות והיבטים אתיים שבין שמירה על פרטיות לבין חובת דיווח. התרשים הבא מציג את הנושאים בקורס ההכשרה להורים מלווים.

תרשים 4: התכנים של קורס הכשרת הורים מלווים בתכנית שמ"ש

בתום ההכשרה, ההורים המלווים השתתפו אחת לחודש בהדרכה קבוצתית ונעזרו בהדרכה אישית, בהתאם לצרכים שעלו ולשיקול דעתה של הרכזת היישובית.

ההדרכה הקבוצתית אפשרה לקיים דיון בסוגיות שונות שעלו בתהליך הליווי לצד העמקה בנושאים שונים, כגון: מקומה של המשפחה המורחבת, קשר ושיח עם אנשי מקצוע, התמודדות עם חוויות תסכול, אחאים, בין תלות לליווי ועוד. הדיון דרבן את המשתתפים לחשיבה ולהתמודדות עם דילמות מחיי היום-יום שלהם. כך למשל, תרגול ב"פשוט במקום שיפוט" מאפשר להורים המלווים להסתכל אחרת על הבתים שאליהם הם נכנסים. לדוגמה, בית שנמצא בכאוס ובבלגאן מזמן התייחסות ביקורתית על תפקוד ההורה, מקבל הליווי. בעוד שגישה לא שיפוטית, המכילה את ההורה, יכולה לעודד אותו למצוא את הדרך לצאת מהכאוס. דוגמה אחרת קשורה בהנחיית ההורים המלווים שלא לתת עצות "איך לטפל בילד", לשמור על גבולות הידע ולהבחין בין ההתנסויות האישיות של ההורה לבין המציאות של המשפחה שאליה הגיע.

התיווך בין ההורים המלווים לבין מקבלי הליווי

החיבור בין ההורים המלווים לבין המשפחות מקבלות הליווי נעשה על ידי הרכזות ובהסתמך על ההיכרות שלהן עמן. הקריטריונים לחיבור בין משפחות קשורים למאפייני גיל, השכלה ורקע חברתי. ככל שמאפייני ההורים יהיו דומים, כך ייעשה הליווי "בגובה העיניים" ויווצר קשר טוב בין ההורים. שיקולים נוספים בהתאמה בין ההורים המלווים למשפחות מתייחסים לקרבה גיאוגרפית ולנגישות.

בשלב הפיילוט, הדמיון במוגבלות או בקושי של הילד לא היוו קריטריון ל"שידוך" בין המשפחות. המסר היה, שהורה לילד עם מוגבלות מסוימת חווה קשיים ותסכולים הדומים לאלה שחווה הורה לילד עם מוגבלות אחרת. התאמה בין הורים, שלילדיהם יש את אותה מגבלה, עלולה לשרת את כמיהה של ההורים לשמוע על דרכים כיצד "לתקן" את הילד שלהם ולהסיט אותם מהמטרה להסתכל על הילד שלהם, למרות מוגבלותו, כאדם שלם.

עם זאת, היו מקרים שבהם ההורים מקבלי הליווי, הציבו כתנאי את הדמיון במוגבלות של הילדים, והרכזות התחשבו בבקשתם.

במקרים שבהם "השידוך" לא הצליח, משום שלא הייתה כימיה מיידית או שההורים והמשפחות לא הביעו עניין בקבלת ליווי, בחנו הרכזות את הפניות לליווי ובהתאם יצרו חיבורים חדשים.

תהליך הליווי

המפגשים בין ההורים המלווים למקבלי הליווי היו מושתתים על העקרונות המופיעים לעיל ומאופיינים בגמישות רבה באשר לאופי הקשר, לאינטנסיביות שלו, למשך הליווי וגם לתכנים. צוות התכנית הגדיר קווי מסגרת המבטיחים את איכות ומקצועיות הליווי:

- 1. תיאום ציפיות הדדיות והגדרת גבולות התפקיד**, תוך התייחסות לעקרונות מתן הליווי המתוארים לעיל, בכלל זה להיכרות ההדדית, להבהרת ההבחנה בין הורה מלווה לבין איש מקצוע או יועץ, למחויבות ההדדית, להגדרת תדירות המפגשים, מיקומם (סביבה שקטה ונוחה ללא רעשים והפרעות) ומשך המפגשים על פני כשעה.
- 2. הנושאים הנדונים בפגישה** נבחרים על ידי מקבלי הליווי, בהתאם לעניין שלהם. עם זאת, להורה המלווה ניתנה האפשרות לכוון ולבחון את הנושאים שבהם הוא רצה לדון עם מקבל הליווי, למשל מיצוי זכויות וקבלת סיוע מגורמים שונים בקהילה.
- 3. עיתוי סיום הקשר**, תלוי ברצון המשותף של ההורה המלווה ושל ההורה מקבל הליווי, שהגדירו את העיתוי ואת דרך הפרידה. השיח הפתוח והמיומנות שההורים המלווים רכשו במהלך קורס ההכשרה, העניקו להם את הכלים לזהות את העיתוי המתאים לסיום הליווי. לעתים קרובות, הליווי הסתיים, אך הקשר בין ההורים נמשך כקשר חברי. מאחר שהתכנית שמה דגש על העצמת ההורים מקבלי הליווי, הם היו צריכים להיות דומיננטיים ופתוחים באשר למועד סיום הקשר ולדרך שבו יסתיים. תהליך הליווי תוכנן

לתקופה של שנה, אך בפועל נמשך לעתים יותר ולעתים פחות. הממוצע היה 20 פגישות, אך זאת בהתאם לצרכים ולתפיסה של ההורים מקבלי הליווי.

מנגנון המעקב והבקרה על פעולת הליווי נעשו על ידי הרכזות וכללו דיווח חודשי של ההורים המלווים, שבו הם פירוטו את מספר המפגשים, שעות הליווי, מהות הליווי ותכני השיחות. הדיווח נעשה על גבי טפסים ייעודיים לכך. בנוסף, הרכזות קיימו שיחות טלפוניות עם ההורים, מקבלי הליווי, לצורכי בקרה (ראו נספחים ז' - ט', המציגים את כלי הדיווח והמעקב שבהם נעשה שימוש במסגרת "הורה להורה"). על הרכזת היישובית הייתה האחריות להעביר את המידע הרלוונטי לעובד הסוציאלי של המשפחה.

תובנות והתמודדות ביישום הרעיון של "הורה להורה"

תהליך הליווי הציף התמודדויות הן מצד ההורים המלווים והן מצד מקבלי הליווי, חלקם בהיבטים מהותיים וחלקם בהיבטים מעשיים יותר. הליווי האינטנסיבי של ועדת ההיגוי, השותפים המרכזיים ומנהלת התכנית, בשלב הפיילוט, וכן העובדה, כי בכל יישוב התקיימו שלושה מחזורים של הורים מלווים, הצמיחו פתרונות למרבית הקשיים:

א. קושי בגיוס הורים מקבלי ליווי היה אחד האתגרים לאורך התכנית. בפועל, היו יותר הורים שהיו מעוניינים ללוות מאשר הורים שרצו ליווי. אחד ההסברים למצב זה הוא, שליווי הורים נתפס כמקור להעצמה, לכוח ולהזדמנות לשתף אחרים בהתנסות של המלווים כהורים לילד עם מוגבלות. לא פעם, הורים לילד עם מוגבלות, בעיקר כשהם קרובים למועד קבלת "הבשורה", אינם פנויים רגשית לקבלת ליווי. לדעת הורים רבים, דווקא בשלב היידוע והגילוי על המוגבלות של הילד, כאשר הם הכי זקוקים ליעוץ ולתמיכה, הם אינם פנויים רגשית ונפשית לקבלת ליווי, משום שהם עסוקים בהתמודדות שלהם וברצון להיטיב עם הילד (מוסק וכהן, 2015).

ב. הסוגיות העיקריות שהעסיקו את ההורים המלווים (הקשורות בהיבטים מעשיים של המפגשים) היו:

1. משך המפגשים: הליווי הוגדר לתקופה של שנה, בעוד שבפועל משך הליווי נע מתקופה של חודש ועד לשנה, בהתאם לצורכי המשפחה. הוצע, כי אחת למספר חודשים יתקיים תהליך הערכה ועדכון של משך הליווי הנדרש, בשיתוף עם ההורה המלווה.

2. תדירות: המפגשים התקיימו אחת לשבוע, בהתאם לנקבע בתכנית, אך ההורים המלווים וההורים מקבלי הליווי ציינו, כי ההקפדה על עיתוי המפגש (יום ושעה קבועים) יצרה קושי לאור אירועים דחופים וצרכים לא צפויים, אשר מאפיינים את סגרת החיים של משפחה לילד עם מוגבלות.

3. משך הפגישה הוגדר כשעה, אך ההורים המלווים ציינו, כי תיחום משך הפגישה מקשה על יצירת שיח פתוח ונתן תחושה של "טיפול" או "פגישת עבודה", בעיקר כשההורים מקבלי הליווי מציפים קשיים רגשיים ומורכבים.

4. **בחירת מקום המפגש** העסיקה את ההורים המלווים וכן את מקבלי הליווי. לעתים בית המשפחה לא היה מתאים לקבל את ההורה המלווה, בשל היעדר מקום נוח או קושי לשחרר את ההורה מקבל הליווי משאר המשימות שעליו לבצע בבית. לעתים, הקושי נבע מחוסר רצון להראות את הבית או מהחשש מתגובת הסביבה. כך למשל, בבאקה אל גרביה הובעה משאלה של ההורים, שלא להיות מזהים, כדי למנוע שאלות מהסביבה. הפתרון שניתן לכך היה לקיים את המפגשים לסירוגין בבית ההורה המלווה ובבית מקבלי הליווי. באשקלון דווח על הורים שבחרו להיפגש דווקא בקניון או במתנ"ס, מקום שבני המשפחה האחרים יכלו לבלות בו.

ג. **סוגיית רמת הדיווח והאחריות על המידע הנמסר במפגשים** העלתה שאלה מהותית. מצד אחד, הסיכום בין ההורים הבטיח חיסיון ואינטימיות. מצד אחר, עלו חששות באשר לאופן שבו המלווים יתמודדו עם נושאים מורכבים, למשל, במקרה קיצון של חשש לפגיעה או כל התנהגות המחייבת על פי חוק דיווח לרשויות. הפתרון שהוצע, הגם שלא היה מוסכם על כל השותפים, היה להבחין בין רמת הדיווח על הנעשה במפגשים לבין טיפול במקרה קיצון. הדיווח על המפגשים נעשה אל מול הרכזת וצוות התכנית, בטופסי המעקב ובעדכון במהלך ההדרכה (ראו נספחים ז'-ט'). בנוסף לכך, מפגש אחד של הדרכה הוקדש להורים המלווים ועסק בטיפול במקרי קיצון, בו חודדו גבולות תפקיד הליווי וניתנה הנחיה בעניין חובת הדיווח לגורמים המקצועיים. הפרקטיקה שהוצעה הייתה להביא את ההורה מקבל הליווי למצב שבו הוא בעצמו ידווח למחלקה לשירותים חברתיים. במקרים פחות קיצוניים, כאשר להורה המלווה היו חסרים כלים, הוא פנה למנחות הקורס או לרכזת היישובית והודרך באופן אישי כיצד לנהוג ולאיזה גורמים מקצועיים להפנות את מקבל הליווי. אחת התובנות המרכזיות משלב הפיילוט הייתה, שעובד סוציאלי מהמחלקה לשירותים חברתיים ילווה את התכנית מראשיתה, החל מגיוס ההורים, דרך ההכשרה והליווי את המשפחות. כך יימנע מצב של אי-דיווח, יובטח טיפול מקצועי ומדויק במקרים המחייבים דיווח וישמרו באופן ראוי על המשפחות ועל מקבלי הליווי.

הצלחות הליווי של "הורה להורה"

1. **הורים מלווים: שביעות רצון גבוהה של ההורים המלווים והיענות רבה לשמש כמלווים.** ההורים המלווים דיווחו על שביעות רצון גבוהה מההכשרה ומהעובדה, שהם מלווים הורים אחרים. הדבר בא לידי ביטוי במספר הגדול של הורים שביקשו להיות מלווים. בשני יישובים (אשקלון ובאקה אל גרביה) נפתחו מספר מחזוריים של הכשרה.
2. **הורים מלווים: השתתפות בתכנית תרמה להם בהיבט של גידול ילדם, הבנת מטרותיהם בחיים ותחושת סיפוק ושמחה.**
3. **הורים מקבלי הליווי: התכנית נחשבה כמשמעותית וכתורמת להורים ברמה האישית:** הורים שקיבלו ליווי ציינו, שהמפגשים תרמו להם והעניקו להם תמיכה והבנה אשר יצרו חברויות. שוב ושוב ההורים מקבלי הליווי סיפרו, שההורה המלווה הוא היחיד שמבין "באמת" את רגשותיהם ומאפשר להם לפרוק את תחושות התסכול, הכעס וחוסר האונים

שהם חשים, בעוד שמול הקרובים להם ביותר הם נדרשים לשר "עסקים כרגיל". היו לא מעט הורים, אימהות בעיקר, שסיפרו על תחושת בידוד בקהילה ואף בקרב המשפחה המורחבת וכי האם המלווה העניקה הרגשה של "אחות לגורל", שביכולתה להקל על הבדידות.

4. **הורים מקבלי הליווי:** התכנית נחשבה כמשמעותית וכתורמת לשיפור הטיפול בילד: ההורים מקבלי הליווי ציינו, כי קיבלו ידע משמעותי, בעיקר סביב מיצוי זכויות וגם בנושאים אחרים, בעקבות הפעילויות הקהילתיות והקבוצתיות (שיתוארו בהמשך).

5. **אנשי המקצוע: אלה ציינו את תרומת התכנית ליכולתם של ההורים להיעזר בשירותים,** הם התייחסו לתמורות שחלו הן בקרב ההורים המלווים והן בקרב מקבלי הליווי. הם ציינו, כי ההשתתפות ב"הורה להורה" שחררה את ההורים מתחושת מסכנות וסגירות והובילה אותם למקום בשל המסוגל להיעזר בשירותים. אנשי מקצוע שונים הדגישו, את התסכול שהם חווים מכך שהם אינם יכולים להיות במקום תומך וציינו, כי הידיעה שההורים המלווים נוכחים במצבים קשים מקלה עליהם בתפקידם.

החוקרות שליוו את התכנית במחקר ההערכה⁷ המליצו על שיפור התכנית של "הורה להורה" במספר דרכים:

1. **קביעת קריטריונים לקבלת הורים לקורס ההכשרה,** תוך התייחסות למידת הפניות של ההורה המלווה להתחייב לתהליך של ליווי, בהתאם לדרישות התכנית.
2. **שילוב מקבלי הליווי במפגשים נבחרים** במהלך קורסי ההכשרה, ו/או במפגשי ההדרכה לאחר סיום הקורס, במטרה לחשוף בפניהם את עקרונות התכנית.
3. **שיווק תהליך הליווי באמצעות חשיפה רחבה, תוך שימוש בטכנולוגיה זמינה:** למשל על ידי עיצוב כרטיס ביקור עבור כל מלווה, שיפורסם בדף הפייסבוק, באתר הרשות ויאפשר לכל משפחה, החפצה בקבלת ליווי, ליצור קשר ישיר עם ההורה המלווה.
4. **גיוס משפחות לקבלת ליווי** מחייב התמודדות עם האתגרים הנובעים מחשש, בושה, אי-ידיעה והקושי לקבל עזרה. לפיכך, הנכונות לפנות לתכנית מותנית בבניית יחסי אמון ומעורבות עם השותפים ביישוב, כדי שהם ייקחו חלק פעיל בגיוס ובהפניית משפחות לתכנית.
5. **התאמת מקבלי הליווי למלווים** צריכה לכלול מידע על המשפחות באשר לגיל הילדים, אופי הלקות ועיתוי התחלת הליווי.
6. **החיבור בין הורה מלווה למקבל הליווי** צריך להתבצע במפגש פנים אל פנים, בנוכחות הרכזת היישובית, כדי לתת מידע על מהות הליווי ולהבטיח תיאום ציפיות הדדי.
7. **בניית מודל עבודה לתהליך הליווי,** שיקבע את תדירות הליווי ותכני הליווי, כדי להבטיח מתן מענה לציפיותיהם של המלווים ומקבלי הליווי ואת המשכיות הקשר.
8. **ההדרכה** היא חלק הכרחי להצלחת הליווי: חשוב לבנות תכנית הדרכה, המאפשרת התייעצויות הקשורות לתהליך הליווי, לצד המשך קיומה של קבוצת תמיכה, השתייכות והעשרה. מעת לעת, ניתן להזמין גם את מקבלי הליווי לפעילויות משותפת במסגרת קבוצת ההדרכה.

7) תקציר המחקר מופיע בנספח ט"ו.

9. **סיום הקשר:** בחלק מהמקרים, תהליך הליווי משנה את אופיו והופך לקשר חברי. מומלץ לקבוע קריטריונים המגדירים מהו קשר של ליווי ומתי יש מקום לסיים את חסות התכנית לקשר זה.

בשלוש השנים שבהן פעלה התכנית הוכשרו 124 הורים מלווים ולמעלה מ-250 הורים קיבלו ליווי

"התרגשתי מעצם הרעיון של הקורס, במבט לאחור אם היה לי מלווה, כשבני היה קטן, הייתי עוברת את הדברים ביתר קלות".

"קיבלתי כוחות מהאישה שאותה אני מלווה".

"אנשים אחרים עם ילד עם מוגבלות דומה יכולים להבין מה עובר עלי באמת".

"אנחנו מגיעים לאפיסת כוחות ואם אני מספרת את זה לאחותי היא לא תמיד מסוגלת להבין. זה מה שהיה חסר לי... אני מתעצמת ויש לי את הכוחות לתת למישהו אחר".

"חייתי בבועה סגורה לפני, פתאום יש מישהו שבאמת מבין אותי".

"התחושה שלי כאשת מקצוע היא, שיש מי שנמצא עם המשפחות במקום שבו אנחנו לא יכולים לעזור. ההורים המלווים נותנים מענה שאני לא יכולה לתת".

ב. הרכיב הקבוצתי: הרצאות וסדנאות

"מאחורי השמש יש מקום שהוא רק שלך ושלי"⁸

במסגרת התכנית הוצעו להורים ולמשפחות מגוון הרצאות וסדנאות, שהיו מיועדות לחזקם, לשפר את תפקודם, להעצימם, להעניק להם תחושת שייכות, אסטרטגיות להתמודדות וגם מידע רלוונטי. המענים שניתנו נקבעו בהתאם לצרכים שעלו מהשטח וכן על פי בקשת ההורים. יעדי הרכיב הקבוצתי:

1. מציאת סיפוק בהורות והענקת תחושת מסוגלות.
2. התייחסות לכל בני המשפחה.
3. התייחסות לילד כאדם שלם (עם מוגבלות) ולא רק כמוגבל.
4. שילוב הילד עם המוגבלות בחיי היום-יום של המשפחה.
5. השתייכות לקהילת ההורים וההבנה שאני לא לבד.

גיוס ההורים להשתתפות בפעילות הקבוצתית נעשה על ידי הרכזות היישוביות באמצעות קשרים עם הגורמים והשירותים הרלוונטיים ביישוב, בכלל זה גני הילדים ובתי הספר, מכונים להתפתחות הילד, המחלקות לשירותים חברתיים, רשימות התפוצה של ארגון "קשר" ועוד. הגיוס נעשה באמצעות חומר פרסומי, דואר אלקטרוני, הודעות בקבוצות ווטסאפ של הורים ובקבוצת הפייסבוק וכן באמצעות "חבר מביא חבר".

הנחיית הקבוצות התבצעה על ידי אנשי מקצוע, שלהם נגיעה אישית לנושא, בהיותם הורים לילדים עם מוגבלות.

סגנון הפעילות של הקבוצות נע ממפגשים בודדים, שעסקו בנושאים ייחודיים (למשל, מיצוי זכויות, התמודדות עם מצבי חירום), דרך קבוצות עבודה ותמיכה, שנפגשו במסגרת קבועה (למשל קבוצת אחים, קבוצת תמיכה בזוגיות ומנהיגות הורים) ועד לקבוצות הפועלות בסגנון של "קבוצת רכבת", שבהן הורים יכולים להצטרף לקבוצה בכל שלב.

בשלב הפיילוט פעלו קבוצות מנהיגות, קבוצות לאבות, קבוצה לאימהות חד-הוריות, קבוצת לאימהות מהמגזר החרדי ועוד.

בנוסף לכך, התקיימו סדנאות, שכללו מספר מפגשים (4-10) ואשר עסקו בנושאים ייחודיים, כגון: העצמה, שמירת האיזון במשפחה, זוגיות, התמודדות במצבי חירום, מיצוי זכויות ועוד. הסדנאות הורחבו מעבודה עם הורים בלבד גם לאחאים. מהלך זה נעשה באופן טבעי, מתוך הסתכלות על המשפחה כעולם שלם. סדנאות לאחאים אפשרו שיח ואף שימוש בכלים מתקדמים, כגון סדנת פלייבק. כמו כן, התקיימו הרצאות בנושאים שונים, הקשורים בתפיסת העולם שמבקשת התכנית להנחיל, כמו מפגש עם אנשים עם מוגבלות שחוו קושי ומהווים "סיפור הצלחה", משחק לשם הנאה, שילוב הילד במשפחה ובחברה, התבגרות ומיניות של ילדים עם מוגבלות ועוד. הרצאות המבקשות לתת כלים מעשיים להורים, למשל: מיצוי זכויות, חובת הנגישות, גיוס וניהול מתנדבים, ניהול סדר יום וזמן, היערכות ומעורבות בוועדות השמה (ראו נספח י', הכולל את רשימת המרצים והסדנאות). בתום הפעילות של הסדנאות

(8) הכותרת שאולה משירו של אמיר אטיאס "שמש".

הועברו שאלוני משוב למשתתפים (ראו נספח י"א). הפעילות הרבה והמגוונת בשלב הפיילוט היוותה עבור המשתתפים מקור לקבלת מידע יישומי ורלוונטי התואם את מצבם וצורכיהם. הסדנאות השונות אפשרו למשתתפים בהן לחלוק מההתנסויות האישיות וללמוד אלה מאלה. למפגשים אלו, כמו גם להרצאות, היה ערך רב בחיבור עם התכנית ביישוב.

הגורמים שסייעו להצלחת הרכיב הקבוצתי היו:

1. היצע רחב ומגוון של נושאים הרלוונטיים למציאות המשתנה בחיים של משפחה לילד עם מוגבלות, והנוגעים בכל אחד מבני המשפחה.
2. ההקפדה על כך, שהמרצים ומנחי הסדנאות יהיו בעצמם הורים לילד עם מוגבלות חיזקה את תחושת הכוח של המשתתפים ואת הנכונות שלהם לחשוף ולהיפתח.
3. השתתפות בסדנאות ובהרצאות אפשרה להורים המלווים ולמקבלי הליווי לבוא מעמדה של שווים. עובדה זו הגבירה את החשיפה לתכנית. יותר ממחצית המשתתפים בסדנאות השתתפו גם ב"הורה להורה".
4. מרבית המרצים והמנחים גויסו על ידי ארגון "קשר" שלו ניסיון רב בתחומי ידע ומידע והוא מוביל תפיסה המחויבת לחיזוק מקומה של המשפחה. בנוסף לכך, גויסו גם מנחים ומרצים מקומיים ששיתפו מניסיונם ומהידע שלהם לגבי שירותים נוספים הפועלים ביישוב. נעשתה גם התאמה תרבותית ושפתית לאוכלוסיות השונות (למשל, מנחה חרדית לקבוצה של אימהות חרדיות).

הורים הביעו שביעות רצון גבוהה מההרצאות ומהסדנאות שבהן השתתפו.

בשלוש השנים שבהן פעלה התכנית השתתפו בהרצאות ובסדנאות כ-1,200 הורים ובני משפחה אחרים.

"אני חושבת שהורים מכירים טוב את הילד שלהם ולפעמים אינסטינקט של אמא הוא הרבה יותר חזק מהרופא. ההבנה הזאת התחדדה אצלי בעקבות הסדנה. הבנתי, שאם את שלמה עם ההחלטה שלך, כנראה שזאת הייתה ההחלטה הטובה ביותר עבור הילד שלך".

"הבנתי שאני לא היחידה בעולם".

"הרגשתי שכאן מבינים אותי בעוד שבחוץ מרחמים עלי".

"קיבלתי אומץ וכוח לעמוד על הזכויות שלי".

ג. הרכיב הקהילתי: הרחבת הידע, העשרה והעצמה להורים

"ביום שמש יפה אני פותח חלון שיכנס קצת אור"⁹

התכנית שואפת לחולל שינוי במרחב הקהילתי בכל הקשור למודעות, להכרה בצרכים של משפחות לילדים עם מוגבלות, לפיתוח מענים ולשיפור התקשורת בין הורים לאנשי מקצוע. היעדים של הרכיב הקהילתי היו:

1. לחשוף את התכנית ועקרונותיה בפני משתתפים ושותפים פוטנציאליים.
2. ליזום שיתופי פעולה בין הגופים השותפים בפיתוחה של התכנית לבין הקהילה.
3. לאתר פערים בין הצרכים של המשפחות לבין השירותים הקיימים בפועל.
4. ליצור מענה אפשרי באמצעות התכנית.
5. להבנות רשת חברתית תומכת של הורים לילדים עם מוגבלות.
6. להקים מנהיגות הורים, שתוביל שינוי חברתי ביישוב.

למימוש היעדים נערכו הפעילויות הבאות:

1. **הורים לקחו חלק בהובלת התכנית ביישוב:** הורים לילדים עם מוגבלות השתתפו בוועדת ההיגוי היישובית וסייעו לביסוס התכנית, בכלל זה, הם תרמו לארגון אירועי חשיפה, לקביעת תכנים להרצאות, לגיוס משאבים והורים לפעילות, להידוק הקשר עם ראש הרשות ועם גורמים רלוונטיים ביישוב.
2. **נערכו ערבי חשיפה למשפחות,** שבהם הוצגה התכנית בדגש על פעילות "הורה להורה".
3. **הוקמו קבוצות של מנהיגות הורים,** שעסקו בהיבטים של העצמה, מיצוי זכויות, פיתוח שירותים, גישור, מנהיגות והובלה.
4. **נציגי ההורים השתתפו בשולחן עגול יישובי לצד נציגי "קהילה נגישה"** ועמותות אחרות וכן עם נציגי הרשות המקומית ומשרדי ממשלה רלוונטיים.
5. **נעשו מאמצים לבסס קהילה של משפחות לילדים עם מוגבלות:** קהילה זו ארגנה אירועים משותפים, כמו מסיבת פורים, פיקניק משותף ביום העצמאות, הצגות ועוד. ההורים הם אלה שהפעילו וניהלו את האירועים ואף גייסו את הנהגת הרשות לקחת בהם חלק. ביטוי מעניין לקהילתיות של שמ"ש הוא בקבוצת פייסבוק, שקמה לטובת המשפחות באחת הערים.
6. **ההורים השתתפו באירועים ובמפגשים שהתקיימו ברשות בנושאים, כמו:** קידום מודעות למשפחות של ילדים עם מוגבלות לאנשים עם מוגבלות, השתתפות באירועי יום הנכה ועוד.
7. **ההורים השתתפו בפעילות קהילתית אל מול הנהגת הרשות** במטרה להציף את הנושא על סדר היום היישובי ולעודד מודעות והשקעה של משאבים לטובת ילדים עם מוגבלות ומשפחותיהם. כך למשל, באחד היישובים הוקמה עמותת הורים.

(9) הכותרת שאולה משירו של עברי לידר "ביום שמש יפה".

בשלב הפיילוט, הפעילות הקהילתית השפיעה על העלאת הנושא על סדר היום היישובי והצליחה להקים קהילה הדואגת לצרכים של חבריה ומובילה אותם. הדבר בא לידי ביטוי בכך, שהורים שנמנעו לצאת לפעילות פנאי עם ילדיהם מחמת הבושה, בהיותם חלק מקבוצה, הרגישו שיותר קל להם לצאת לבלות וליהנות כמו הורים ומשפחות אחרות. בנוסף לכך, משפחות חרדיות החלו לצרוך שירותים ונוצרה תחושת גאווה בקרב המשפחות. מנהיגות ההורים הצליחה לתת פתרונות בזמן אמת ובאירועי משבר. לדוגמה, במסגרת התכנית, פונו משפחות בדרום הארץ במהלך מבצע "צוק איתן".

ביישובים נפתחו דלתות והורים דרשו לקבל שירותים ולהעלות את המודעות לצרכיהם. באחד היישובים מונתה נציגה מטעם מועצת העירייה לקידום הנושא, ביישוב אחר הוקמה עמותה הפועלת לצדו של מנכ"ל העירייה לקידום נושאים הקשורים משפחות לילדים עם מוגבלות.

"שמ"ש פשוט פתחה בפניי עולם ומלואו. קודם הייתי סגורה בבית.
עכשיו אני נפגשת ומכירה הרבה אנשים."
"אנחנו עושים בכוחות שלנו... יש הבדל בזה שהדברים באים מתוך
ההורים."

4. בין אנשי המקצוע לבין ההורים

"מן החושך באה שמש מאירה ממקומה ואתה איתי, על במת האור שלי"¹⁰

הפעילות ברכיב זה כללה סדנאות המשותפות להורים ולאנשי מקצוע וכן הרצאות לאנשי מקצוע מהשירותים השונים ביישוב. יש לכך חשיבות רבה, משום שאחד מיעדי התכנית הוא להביא לשינוי המודעות בקשר לאדם עם מוגבלות. בכלל ולמקומם של ההורים כבעלי ידע ייחודי התנסותי בפרט. הציפייה הייתה, ששינוי ביחסי הגומלין בין ההורים לאנשי המקצוע יתרום לטיפול טוב יותר בילד.

גיוס משתתפים לסדנה משותפת של הורים ואנשי מקצוע נעשה בדרכים אלו:

הגיוס מקרב ההורים התבצע מקרב הורים שהביעו עניין במעורבות קהילתית, בהידוק הקשר והעבודה עם אנשי המקצוע וגם היו פנויים לכך. גיוס אנשי המקצוע נעשה דרך פנייה למחלקות לשירותים חברתיים, למחלקות החינוך, לשירותי הבריאות, למתנ"ס ולארגוני המגזר השלישי ביישוב. השאיפה הייתה לגייס מספר שווה של הורים ואנשי מקצוע.

(10) הכותרת שאולה משירה של אפרת ביומולד "שמש הלילה".

תיאור הפעילות

כל סדנה כללה עשרה מפגשים ומפגש נוסף למעקב, לפי החלוקה הבאה: שלושה מפגשי הכנה נפרדים להורים, שלושה לאנשי המקצוע וארבעה מפגשים משותפים. במהלך המפגשים התקיים שיח מונחה ונעשה שימוש בכלים יצירתיים ובסימולציות.

המפגשים בקבוצות הנפרדות (להורים ולאנשי מקצוע) עסקו בנושאים הבאים:

- היכרות אישית בין חברי הקבוצה.
- בירור עמדות והנחות יסוד כלפי הקשר עם חברי הקבוצה השנייה (הורים ואנשי מקצוע).
- הבהרת הצרכים של משתתפי הקבוצה בקשר עם הורים/אנשי מקצוע.
- איתור חסמים בתקשורת.
- בחינת דפוסי תקשורת מקדמת ותקשורת מחבלת.

המפגשים חידדו את הקשיים בתקשורת, הנובעים מעצם הגדרת התפקידים השונים של אנשי המקצוע ושל ההורים ומתפיסות שיפוטיות הדדיות.

אחד הלקחים, בעקבות המפגשים המשותפים, הוא, שמומלץ שהם יתקיימו במרחב נייטרלי (כגון מרכז קהילתי). מפגשים אלה כללו:

- היכרות אישית בין המשתתפים.
- הבהרת עמדות, ציפיות וקשיים.
- איתור חסמים בתקשורת.
- הבהרת התנאים ליצירת אמון, הבנה ואמפטיה בין המשתתפים.
- רכישת כלים לתקשורת אפקטיבית ומקרבת.
- חשיבה על פעילות משותפת בהמשך.

בשלב הפיילוט הונחו הסדנאות על ידי מנחות קבוצות מוסמכות עם ניסיון רב בעבודה הן עם הורים והן עם אנשי מקצוע (ראו נספחים י', י"ב ו"ג). הסדנאות התקיימו בשעות הערב, כך שהתאימו ללוחות הזמנים של ההורים, אך יצרו קושי אצל אנשי המקצוע.

המפגשים שהחלו בחששות רבים, הצליחו לחדד שני דברים מרכזיים:

1. היכולת לתרגם תחושות של כעס ותסכול להיבטים אופרטיביים, שמקורם במעמד השונה של ההורים ושל אנשי המקצוע ובדפוסי תקשורת מורכבים ביניהם.
2. הבנה של שני הצדדים, ההורים ואנשי המקצוע, כי הם שואפים לחולל שינוי בדפוסי התקשורת ביניהם וכי שיתוף הפעולה יועיל לקידומו של הילד.

במהלך המפגשים, אנשי המקצוע נחשפו לתחושה של ההורים כי הם, אנשי המקצוע, מתנשאים ביחסם אליהם. בתגובה, ציינו אנשי המקצוע שהם מאמינים בשיח בגובה העיניים, המכיר ביכולות ובידע של ההורים והופתעו לגלות, כי ההורים מבקשים מהם לא רק סיוע חומרי ומתן ידע, אלא גם אוזן קשבת וכתף תומכת. תמיכה זו חשובה להורים לא פחות,

ולפעמים אף יותר, מהסיוע החומרי. ההורים, מצידם, למדו כיצד תחושות של תסכול ועוינות מקשות על אנשי המקצוע לסייע להם. ההורים נחשפו לתסכול של אנשי המקצוע הנובע מכך, שבמציאות הקיימת, קצרה ידם מלעזור.

הקושי להתמודד עם תחושות ההורים ואנשי המקצוע הביא את ועדת ההיגוי היישובית בבאקה אל גרביה להוסיף עוד שני מפגשים לסדנה ובכך לאפשר עיבוד נוסף של תחושות הכעס והניכור שנוצרו בין ההורים לאנשי המקצוע.

ההישגים המרכזיים של הסדנאות להורים ולאנשי המקצוע באו לידי ביטוי בהבנה בין המשתתפים ובשיח לטובת תקשורת מקרבת בגובה העיניים ביניהם.

לצד ההדים החיוביים מהסדנאות עלו בשלב הפיילוט כמה קשיים והסתייגויות:

1. **מספר המשתתפים בסדנאות היה מוגבל (16-28 משתתפים)**, כך שהשפעתן לא חלחלה אל הקהילה הרחבה.
2. **קושי לגייס אנשי מקצוע** לסדנה, שהתקיימה חלקה בזמן העבודה וחלקה מחוץ לשעות העבודה ובמרחק ממנה. תנאים אלה הקשו על נכונותם של אנשי המקצוע להתחייב ולהשתתף בסדנה.
3. **ציפיות להרחבת מעגל המשתתפים בסדנאות לא יצאו אל הפועל**, כיוון שהיקף המשתתפים היה קטן יחסית והתקיים רק מחזור אחד של הפעלה בשלב הפיילוט.

דברים שנאמרו על ידי אנשי המקצוע:

"היה לי קשה עם הביקורות של ההורים. הופתעתי לגלות עד כמה חשובה להם האוזן הקשבת ולא רק העזרה החומרית".

"הישיבה עם ההורים בהקשר אחר לגמרי בגובה העיניים... הסדנה אפשרה מפגש אנושי ונוצר בינינו קשר אישי".

"היום כשיגיע הורה אחר, יהיה אפקט שונה לקשר בינינו".

ההורים ציינו:

"עצם השיתוף יצר אמפתיה".

"במפגש הבא עם אנשי המקצוע הדברים שעלו כאן יהדהדו אצלי ואני אהיה פחות דרוכה ויותר רגועה".

"הסדנה חיזקה אצלי את התחושה שהאינטרסים משותפים בהרבה מובנים".

"יצאנו מהסדנה עם ההבנה, שאם נשלב ידיים, תוך הערכה הדדית, נוכל לעשות הרבה מאוד".

5. כנס ארצי: מפגן עוצמה

אירוע השיא של שלב הפיילוט היה הכנס הארצי "הקסם שבקשר", שבו השתתפו הורים ואנשי מקצוע. בכנס הוצגו הרציונל של התכנית והישגיה. קבוצות העבודה שהתקיימו כחלק מהפעילויות בכנס היו מפגן לעוצמתה של התכנית ולמשמעות הייחודית של "הורה להורה". ההורים שנחשפו לעמיתיהם מיישובים אחרים ומתרבויות שונות, מצאו שפה משותפת, וגילו עוצמות ויכולות התמודדות דומות. השתתפותם של הורים ממקומות שונים לצד אנשי המקצוע חידדה את הצורך בדיאלוג ביניהם.

בחלקו האחרון של הכנס התקיים מופע של שחקני תיאטרון פלייבק, שהמחיזו קטעים מתוך התבוננות והקשבה לקבוצות הדיון, שהתקיימו בכנס.

6. הצלחות התכנית בשלב הפיילוט

תכנית שמ"ש הביאה עימה חשיבה חדשנית באשר למקומם של הורים לילדים עם מוגבלות כבעלי ידע ייחודי מבוסס התנסות, העומד לצד תפקידם והידע המקצועי של אנשי המקצוע. ידע זה, לצד התפיסה של התכנית, הרואה בילד עולם שלם ובהורים מקור עוצמה, אפשרו את הפעלת התכנית. הצלחותיה של התכנית, כפי שעלו מהמחקר ומדברי השותפים המרכזים הם:

1. התכנית פעלה בהצלחה בשניים מהיישובים ועמדה בציפיות שהיו למתכנניה. הורים קיבלו ליווי כמתוכנן, התקיימו הרצאות וסדנאות בנושאים שונים, שיועדו להורים ולבני משפחה נוספים וכן סדנאות וכנסים משותפים להורים ולאנשי מקצוע ופעילויות חווייתיות לכל המשפחה.
2. ועדות ההיגוי היישוביות כללו אנשי מקצוע, המייצגים מגוון של שירותים וארגונים ברשות. החיבור של גורמים רבים סביב שולחן אחד, באופן מחייב ומשימתי, הווה אתגר בפני עצמו בעיקר סביב הרצון להשתית דפוסים של שיתופי פעולה בין-מקצועיים ולאגם ידע ומשאבים. הוועדות קמו, על אף הקשיים, ופעלו כנדרש.
3. בכל היישובים ההורים היו אלה שהובילו את התכנית ביישוב, הציפו צרכים, העלו תובנות משמעותיות והיו שותפים מרכזיים. זאת, על אף הקושי להתחייב ולהוביל בעת חילוקי דעות עם הגורמים המקצועיים.
4. התכנית סייעה בהקמת קבוצות של מנהיגות הורים על ידי הכשרה ייעודית. קבוצות המנהיגות התגייסו לפעול לטובת משפחות אחרות ביישוב, הן על ידי פנייה לגורמים ברשות והן באמצעות יזום של פעילויות לטובת המשפחות. קבוצות אלו יצרו ביישובים קהילות תומכות של משפחות לילדים עם מוגבלות.
5. התכנית אפשרה להורים מקבוצות שונות "לצאת מהארון", להיחשף ולקבל תמיכה

משמעותית. בנוסף לכך, התכנית העצימה את ההורים וסיפקה להם כלים וידע רב לצד פעילות פנאי וסיוע לחברי המשפחה האחרים.

6. התכנית בנתה תשתית ראשונית לעבודה של הורים ושל אנשי מקצוע ממקום של דיאלוג ותקשורת מקדמת.

7. דווח על שביעות רצון גבוהה של ההורים מהרכיבים השונים של התכנית ועל תפיסתה של התכנית כתורמת לשינוי בעמדות של ההורים ושל אנשי המקצוע.

7. הטמעת התכנית: שתי חלופות

קיימות שתי חלופות להטמעה: האחת, באמצעות **המרכזים למשפחה**, הפועלים באחד עשר יישובים, והאחרת, באמצעות הפעלת התכנית כחלק מתכניות התערבות הפועלות תחת המטריה של **360° התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון**. ההטמעה בחלופות אלו כוללת את הפעלת **"הורה להורה" בלבד** ולא את הפעלת שאר הרכיבים של התכנית. אלה אמורים לקבל מענה באמצעות שירותים אחרים או כחלק מסל הפעילויות של המרכזים למשפחה (ראו להלן).

הטמעת "הורה להורה" באמצעות המרכזים למשפחה

"המרכז למשפחה" פועל באמצעות המחלקות לשירותים חברתיים. מטרתם של המרכזים למשפחה היא לפתח מענים למשפחות לילדים עם מוגבלות, אשר אינם ניתנים במסגרת השירותים השגרתיים שמספקות המחלקות לשירותים חברתיים, כגון: קבוצות מנהיגות הורים, קבוצות תמיכה, שירותי מידע ומיצוי זכויות, הפעלת מתנדבים, פעילויות חווייתיות לכלל המשפחה ועוד.

מומלץ, כי הפעלת "הורה להורה" במרכזים למשפחה תתייחס ל**נקודות הבאות**:

1. יישום התכנית ייעשה תחת **אחריות משותפת של המחלקות לשירותים חברתיים ושל המרכזים למשפחה**. עובד סוציאלי ייעודי מטעם המחלקה יהיה אחראי על היבטים מקצועיים של הפעלת התכנית ובכלל זה על גיוס הורים מלווים, איתור משפחות לקבלת ליווי, חיבור בין הורים מלווים למקבלי ליווי, גיוס מנחים, ייזום פעילויות מיוחדות עבור ההורים בשתי הקבוצות (מלווים ומקבלי ליווי) וכן יהווה מקור לייעוץ מקצועי בהנחיה ובפעילות. לצידו יפעל מנהל המרכז למשפחה, שיהיה אחראי על היבטים מינהליים של התכנית, כגון התאמת מקום הפעילות, מעקב ובקרה על הליווי וכדומה. באופן כזה יובטחו ההיבטים המקצועיים של הניהול, לרבות קשרים ושיתופי פעולה מקצועיים עם הרווחה.
2. לצידם של מנהל המרכז למשפחה והעובד הסוציאלי יעמוד המפקח המוביל של המרכז למשפחה, שבאחריותו יהיו כל היבטי הפיקוח והבקרה על כלל פעילויות המרכז ומתן דוחות לגורמים השונים במשרד הרווחה המעורבים במרכזים למשפחה. באמצעותו, אפשר יהיה גם לחולל שינויים והתאמות בפעילות, בהיותו מקור ידע ובר-סמכא בנושאים הרלוונטיים.

3. בשלב ההטמעה, הפעילות של "הורה להורה" תיעשה בהתנדבות, כפי שקרה בשלב הפיילוט.

4. הורים מלווים יגויסו לתכנית על פי הקריטריונים הבאים:

- הורים לילדים עם מוגבלות, בגיל שנתיים ויותר.
- הורים פעילים חברתית במסגרות שבהן שוהים ילדיהם, ב"קהילה נגישה", בארגוני הורים ועוד.
- הורים בעלי מודעות עצמית גבוהה, מכוונות ללמידה ולהתבוננות פנימית על עצמם, משפחתם והתמודדותם.
- הורים המוכנים להיחשף ולחשוף את החוויה האישית שלהם מגידול ילד עם מוגבלות, את הקשיים והאתגרים העומדים בפניהם.
- הורים אחראים ובעלי מחויבות גבוהה לקידום המטרות של התכנית ונכונים להשקיע את הזמן הנדרש לשם כך.

את ההורים המלווים אפשר לגייס באמצעות שירותי הרווחה ושירותים אחרים¹¹. עם זאת, הציפייה היא, כי השירות ייתן מענה, בראש ובראשונה, למשפחות בסיכון ולמשפחות אחרות הנזקקות לשירותי המחלקה ומוכרות על ידה. הנחת העבודה היא, כי העובדים הסוציאליים במחלקה לשירותים חברתיים יזהו את המשפחות המתאימות לליווי וכי קיימת אצלן נכונות לקבלת עזרה.

בחירת ההורים המלווים ומקבלי הליווי תיעשה על בסיס ראיון אישי. ה"שידוך" בין המלווים למקבלי הליווי ייעשה על ידי העובד הסוציאלי בשיתוף עם מנהל המרכז, מתוך ראייה כוללת של צרכים וזיהוי גורמים העשויים להבטיח את הצלחת הליווי, כגון: דמיון בהיבטים דמוגרפיים, זמינות ונגישות, דמיון בצרכים של הילדים ועוד.

קורס הכשרה יפעל במתכונת דומה לזו שבשלב הפיילוט ויכלול 12 מפגשים, המבוססים על חמשת שלבי ההכשרה של הורים מלווים¹²:

1. פיתוח יכולות ההקשבה לעצמי ולאחר.
2. הנחלת התפיסה, הרואה את האדם השלם ואת הילד כאדם שלם.
3. אימוץ עקרון הבחירה.
4. שיפוטיות כנטייה טבעית בקשר עם אנשים. כיצד אנו לומדים להסתכל ממבט של "פשוט ולא שיפוטי".
5. משמעות תהליך הליווי, מה בין ייעוץ לטיפול, כניסה למשפחה, דילמות, היבטים אתיים, שמירת פרטיות וחובת הדיווח.

בדומה לשלב הפיילוט, גם בשלב ההטמעה, תהליך הליווי יחל במהלך ההכשרה (לקראת המפגש השמיני) וכן יתקיימו פגישות היועצות קבוצתיות להורים המלווים בתום ההכשרה. פגישות אלו ינחו על ידי מנהלת המרכז והעובד הסוציאלי מטעם המחלקה יחדיו, בתדירות דו-שבועית.

11) השתתפות בפעילות במרכזים למשפחה אינה מותנית ברישום במחלקה לשירותים חברתיים.

12) לפירוט נוסף ראו נספח י"ד.

בנוסף לכך, יתקיים הליך מסודר של דיווח על הפעילות באמצעות טפסים ייעודיים ויאסף מידע על הליווי באמצעות שיחות טלפוניות שוטפות של העובד הסוציאלי מטעם הרווחה וכן שאלון משוב להורים מקבלי הליווי. שאלון זה יועבר להורים בתום תהליך הליווי.

משך הליווי המצופה הוא של שנה קלנדרית, בהיקף של מפגש שבועי, בן שעה אחת. תיאום מועד הליווי ומקום המפגש (בבית המשפחה או במרכז למשפחה) ייעשה בין ההורה המלווה לבין מקבל הליווי.

את קורס ההכשרה ינחו מנחים מקצועיים בעלי ידע רב בתחום ההנחיה והיכרות עם תכנית שמ"ש ועקרונותיה. העדפה תהיה להורים לילדים עם מוגבלות. בנוסף לכך, מצופה כי דרכי העבודה של המרכזים ומעורבותם של המפקחים תבטיח הן את הזיקה של התכנית לרווחה כסמכות מקצועית והן את המעקב המסודר אחר תהליך הליווי של המשפחות במחלקות לשירותים חברתיים ברשויות.

הטמעת "הורה להורה" באמצעות 360° התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון

הפעלת "הורה להורה" באמצעות 360° התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון תיעשה אף היא באמצעות משרד הרווחה¹³. כך תתאפשר פריסה רחבה יותר מזו המתאפשרת באמצעות המרכזים למשפחה.

על פי הנחיות התכנית הלאומית, הפעלת "הורה להורה" תחת השם שמ"ש מחייבת את המחלקות לשירותים חברתיים להקצות איש מקצוע שיהיה אחראי על התכנית¹⁴, הן בהיבטים מינהליים והן בהיבטים מקצועיים. בעל תפקיד זה יהיה "אחראי המענה" בלשון התכנית. מסגרת אחריותו תכלול את תהליכי הדיווח באמצעות המערכת של התכנית הנקראת "תשתית המידע היישובי" (תמ"), ממנה ניתן יהיה לגזור מידע על אופן ההפעלה, על פערים בין תכנון לביצוע, על צורכי המשתתפים ועל המעקב בסיום שלב הליווי. התשתית הארגונית של הפעלת שמ"ש במסגרת התכנית הלאומית נשענת על גיוס של צוות בין-מקצועי המלווה את התכנית ומשמש גורם מייעץ ומבטיח את רצף השירותים. אחראי המענה יהיה זה שיפעל לגיוס ההורים המלווים ומקבלי הליווי, ילווה את תהליך ההכשרה של ההורים המלווים ואת ההדרכה שלהם במהלך הליווי באמצעות הטפסים הקיימים.

גיוס ההורים המלווים ומקבלי הליווי וכן תהליך ההכשרה והתכנים ידמו לאלו המוצגים לעיל במודל ההטמעה במרכזים למשפחה. התנאי לשילוב הורים בקבלת ליווי הוא שילדיהם מוגדרים כילדים בסיכון על פי הקריטריונים של התכנית הלאומית.

נציין, כי בחירת היישוב בתכנית הלאומית להפעיל את "הורה להורה" תיעשה לאחר בחינת מכלול הצרכים והמשאבים ביישוב וקבלת אישור של דרג המחוז בתכנית הלאומית. עוד

13) מפרט התכנית מופיע במאגר התכניות

<http://www.molsa.gov.il/ProjectShmid/IndexedProjects/Pages/NProgChildRiskSearchProgram.aspx>

14) תפקיד זה מוגדר על ידי 360° כאחראי מענה.

נציין, כי ההפעלה באמצעות התכנית הלאומית היא חלק מהמאמצים הנעשים בעת הזו על מנת להרחיב את ההתערבויות המוצעות לילדים ולבני נוער עם מוגבלות ובני משפחותיהם. הרחבה זו כוללת את האפשרות לשלב הן את הילדים והן את ההורים בפעילויות המיועדות לכלל האוכלוסייה, באמצעות תכניות נוספות, המופעלות ביישובים והמשאבים של 360° התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון (מרגולין, קדם ופרוינד, 2015).

סיכום

תכנית שמ"ש פעלה במתכונת פיילוט בין השנים 2011-2015 באמצעות ארגון "קשר" ובשותפות ג'וינט ישראל-אשלים, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, הקרן למפעלים מיוחדים במוסד לביטוח לאומי ומשרד הבריאות. המוסד לביטוח לאומי מימן באופן מלא את הפעלת התכנית בבקעה אל גרביה, כאשר בשני היישובים האחרים, אשקלון וראש העין, היא מומנה על ידי כל השותפים¹⁵. בהמשך, לאור דרישת הרשות, הופסקה הפעילות בראש העין.

ייחודה של התכנית בכך, שהיא אפשרה הסתכלות שלמה על הילד ועל משפחתו ומינפה את מקומם של ההורים למקום של עוצמה. התכנית כללה פעילות של הורים לילדים עם מוגבלות, המלווים הורים אחרים. זאת, בהתבסס על תפיסת התכנית המזהה בכוחות ובידע של ההורים ערך מוסף, אשר עשוי לתרום להורים אחרים במצבים דומים. במסגרת התכנית ניתנו הרצאות וסדנאות להורים ולאנשי מקצוע והתגבשה מנהיגות הורית. התכנית לוותה במחקר הערכה מטעם מכללת תל חי אשר הצביע על הצלחתה.

בתום שלב הפיילוט הוחלט להטמיע את הרעיון של "הורה להורה" מוצעים שני מודלים להטמעה, הראשון באמצעות המרכזים למשפחה והשני באמצעות תכנית ההתערבות של 360° התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון.

---

(15) בהמשך הופעלה התכנית ברחובות באמצעות ארגון "קשר" ובמימון קרן ויינברג.

מקורות

- אליצור, י. (2010). מערכת החינוך ומשפחות לילדים עם צרכים חינוכיים מיוחדים: בדיקת מצב והצעות לשינוי. מצגת המגמה לפסיכולוגיה חינוכית וקלינית, בית הספר לחינוך של האוניברסיטה העברית בירושלים.
- ויסברג, ר., קמינסקי, ש., בשן, ע. וסטמון, צ. (2014). קהילות פונקציונאליות דגם עבודה. השירות לעבודה קהילתית משרד הרווחה והשירותים החברתיים. כנס בבית איזי שפירא.
- מוסק, ע. וכהן, א. (2015). שיקום משפחתי שלם (שמ"ש) עבור משפחות לילדים עם צרכים מיוחדים. דוח מחקר מוגש למוסד לביטוח לאומי, מכללת תל חי.
- מרגלית, מ. (2012). שילוב בעלי מוגבלויות בקהילה כ-50% מתנגדים. גלובס. נדלה במרץ 2015.
- מרגולין, ת., קדם, ע., פרוינד, ט. (2015). התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון - דוח הערכה מסכם. מטח המרכז לטכנולוגיה חינוכית תל אביב (טרם פורסם).
- נאון, ד., מורגנשטיין, ב., שימל, מ. וריבליס, ג. (2000). ילדים עם צרכים מיוחדים: הערכת צרכים וכיסויים על ידי השירותים, ג'וינט-מכון ברוקדייל.
- פלג, ד. ח. (2015). לקות למידה בעולם חד פעמי. בתוך: פסיכולוגיה עברית. נדלה ב-24.3.15 <http://www.hebpsy.net/articles.asp?t=0&id=3253>
- קרישפין, ת. (2005). משפחות לילדים עם צרכים מיוחדים. מסמך עמדה והמלצות עבודה. אשלים, ג'וינט ישראל, ירושלים.
- קרישפין, ת. (2008). איפה ההורים? מבט אישי ומקצועי על מעמדם של הורים לילדים עם צרכים מיוחדים. בתוך: עט השדה: כתב העת של מרכז מיד"א אשלים (2). ירושלים, פברואר 2009.
- שגיב, נ., מילשטיין, א. ובן, א. (2011). מיפוי מרכזים למשפחות לילדים עם צרכים מיוחדים. מאירס ג'וינט, מכון ברוקדייל, ירושלים.

נספחים

נספח א': דוגמה למודעת דרושים לגיוס רכז/ת לתכנית ביישוב

לארגון קשר דרוש/ה רכז/ת לתכנית שמ"ש (שיקום משפחתי שלם) למשפחות לילדים עם צרכים מיוחדים

אם את/ה הורה לילד עם צרכים מיוחדים, אם חוויית האחווה, השותפות והקשר בין הורים להורים מפעמת בקרבך, אז ייתכן שהתפקיד הזה הוא בשבילך

- תכנית שמ"ש היא תכנית חדשנית וניסיונית בתחום של העצמת משפחות לילדים עם צרכים מיוחדים. התכנית כוללת רבדים רבים מהמענה הפרטני, הניתן על ידי הורים "ותיקים", להם ילד עם צרכים מיוחדים המלווים הורים "צעירים" בתחילת דרכם, דרך הדרכה קבוצתית ועד לפיתוח מנהיגות הורית, לצד תהליכים של בניית דיאלוג בין הורים ואנשי מקצוע.
- התכנית פועלת בארבעה יישובים: ראש העין, אשקלון, באקה אל גרביה ורחובות.
- לתכנית שותפים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, משרד הבריאות, המוסד לביטוח לאומי-הקרן למפעלים מיוחדים, ג'וינט ישראל-אשלים, ארגון קשר והאגף לשירותים חברתיים בעיר.

אודות התפקיד

היקף המשרה: 50%

תיאור התפקיד:

- חשיפה ושיווק התכנית בקרב משפחות לילדים עם צרכים מיוחדים ובמסגרות רווחה, בריאות, חינוך ופנאי המטפלות בילדים עם צרכים מיוחדים.
- גיוס הורים להשתתפות בתכנית בדרכים המגוונות שהתכנית מציעה (כהורים מלווים, כהורים המקבלים ליווי, וכמשתתפים בקבוצות ופעילויות קהילתיות).
- הרכבה והפעלה של ועדת היגוי יישובית.
- ליווי תכנית ההכשרה "הורה להורה", שיבוץ, מעקב והדרכה.
- בניית תשתית לעבודה משותפת של הורים ואנשי מקצוע על בסיס קבוע.
- עבודה עם מנהיגות הורים יישובית.
- בניית תכנית שנתית לפעילות קבוצתית להורים: הרצאות, סדנאות, ימי גיבוש למשפחות ועוד.
- תיאום ואינטגרציה של כל הפעולות הנעשות בשטח ברמה הפרטנית, הקבוצתית והקהילתית.

דרישות התפקיד:

- יכולת ניהולית ארגונית גבוהה וראייה מערכתית רחבה.
- רצוי ניסיון בהנחיית קבוצות.
- יוזמה ויכולת עבודה עצמאית, כשותף בפיתוח תכנית חדשנית.
- יכולת עבודה עם שותפים בקהילה: ארגונים, רשויות, משפחות והורים.
- ניסיון בהפעלת תכניות הכשרה, ארגון הרצאות, קבוצות וסדנאות.
- יכולת עמידה בתנאי לחץ.
- גמישות בשעות העבודה - פעילויות ההורים מתקיימות לרוב בערב.
- תואר ראשון לפחות בעבודה סוציאלית/ חינוך/ פסיכולוגיה/ ייעוץ.
- ניסיון בתחום הנכויות של שלוש שנים לפחות רצוי עם משפחות.

העסקה לשנה, תיתכן אופציה להארכה.

נא לשלוח קורות חיים ופרטי התקשרות, למנהלת תכנית שמ"ש.

רק פניות מתאימות ייענו.

נספח ב': מודעת דרושים לגיוס הורים מלווים בשמ"ש

תכנית שמ"ש היא תכנית חדשנית וניסיונית בתחום של העצמת משפחות לילדים עם צרכים מיוחדים. התכנית כוללת רבדים רבים מהמענה הפרטני, הניתן על ידי הורים "וותיקים", להם ילד עם צרכים מיוחדים המלווים הורים "צעירים" המתמודדים עם גידולו של הילד, דרך סדנאות קבוצתיות ועד לפיתוח מנהיגות הורית, לצד תהליכים של שינוי עמדות בקרב אנשי מקצוע.

לזווי באמצעות הורים דורש התמקצעות, הכשרה ולמידה של מיומנויות. הליווי אינטנסיבי ודורש מחויבות גבוהה מאוד מצד ההורים.

בקרב ייפתח קורס להורים מלווים.

קריטריונים לבחירת הורים מלווים :

1. הורים לילדים עם מוגבלות.
2. הורים בעלי מודעות עצמית גבוהה, בעלי מכוונות ללמידה ולהתבוננות פנימית על עצמם, משפחתם והתמודדותם.
3. הורים המוכנים להיחשף.
4. הורים אחראים ובעלי מחויבות גבוהה, הרוצים ללוות הורים בתחילת דרכם.
5. הורים בעלי מוכנות להשקעת זמן.
6. הורים הרואים בליווי משפחה זכות, ערך ושליחות.

לפרטים נוספים:

נספח ג': פרוטוקול לריאיון עם הורים המעוניינים להשתלב באפיק של "הורה להורה" בתכנית שמ"ש

כללי

הצגת המראיינות

הצגה עצמית של המועמד

ממי שמע על התכנית?

הסבר על התכנית ועל הקורס להורים מלווים ובעקבות ההסבר לברר איך רואה את עצמו משתלב בתכנית שמ"ש?

הורה מלווה

הורה מקבל ליווי

משתתף בסדנאות

אם ענה כהורה מלווה

1. תאר מקרים/מצבים/תקופות שבהם הרגשת אבוד/שבור/נואש. מה/מי עזר לך לצאת ממצבים אלו?

2. האם יש לך קשר עם הורים נוספים לילדים עם מוגבלות? מה מהות הקשר?

3. באיזה שירותים בקהילה אתה נעזר ומה מהות הקשר שלך איתם? (חינוך, רווחה, התפתחות הילד, מתנ"ס).

4. ספר על המשפחה שלך.

מתן הסבר על משמעות המחויבות והאחריות בהשתתפות בקורס ובליווי המשפחות

אם ענה כמקבל ליווי

1. מה הציפיות שלך מההורה המלווה?

2. במה לדעתך יוכל לעזור לך?

3. באיזה שירותים בקהילה אתה נעזר ומה מהות הקשר שלך איתם? (חינוך, רווחה, התפתחות הילד, מתנ"ס).

אם ענה כמשתתף באחת הסדנאות

באיזה תחום היית רוצה שהסדנה תתמקד? (התארגנות בבית, אחים, משפחה מורחבת, זוגיות, מנהיגות הורים וכו') _____

באיזה שירותים בקהילה אתה נעזר ומה מהות הקשר שלך איתם? (חינוך, רווחה, התפתחות הילד, מתנ"ס) _____

למילוי על ידי המראיינת

התרשמות כללית - יכולות, כוחות, נקודות משבר, נקודות לשיפור _____

_____

תמיכה משפחתית וחברתית _____

_____

האם היה בעבר ניסיון של קשר עם הורים מלווים / השתתפות בקבוצות תמיכה:

כן / לא

נספח ד': קורס להורים מלווים

מבנה הקורס

20 מפגשים של שלוש שעות אקדמיות, אחת לשבוע.

יתקיימו שישה מפגשי הדרכה לפני כניסת ההורים המלווים למשפחות.

לפני המפגש הראשון יחולק להורים תקציר תכנית שמ"ש. התקציר יתבסס על המסמך הסופי של התכנית ויותאם להורים וליישוב (באחריות מיכל האס - מנהלת ארצית).

כל מפגש יתחיל בפתוח של 10 דקות מפי אחד מחברי הקבוצה. אחר כך, מי שירצה להתייחס למפגש בשבוע שעבר יוכל להתייחס (שלושה עד ארבעה אנשים בכל פעם).

תפקידי הצוות בקורס:

- מיכל האס (מנהלת ארצית): מנחה את התרגילים.
- מירי וייס (אם מייסדת): מנחה את השיח על הנושאים הנלמדים, תוך התערבות משותפת במידת הצורך.
- רכזת יישובית מתעדת ומתערבת במידת הצורך.

מפגש ראשון: ברכות, היכרות וציפיות

תכני המפגש:

- ברכות והיכרות עם שותפי התכנית.
- הצגת התכנית.
- היכרות בין משתתפי הקורס.
- סבב ציפיות.
- הצגת חזון התכנית.
- חוזה פעילות.
- שמירת סודיות.

פירוט הפעילות במפגש:

- המשתתפים יקבלו ערכות שבהן יהיו החומרים הבאים:
  1. תיאור תכנית שמ"ש בהתאמה ליישוב.
  2. פרטי קשר.
  3. מידע על ארגון קשר.
  4. מאמרים מהפורטל של שמ"ש.
  5. נהלים, טפסי דיווח, שמירה על סודיות, ועוד.
- הצגת התכנית דרך הסיפור האישי של האימהות המייסדות (מירי וייס ודבי אלנתן).
- הצגת החזון של התכנית על ידי המנהלת הארצית.
- סבב היכרות בין המשתתפים.
- תרגיל בתמרורים: יחולקו למשתתפים דפי תמרורים. כל אחד יתבקש לבחור לעצמו

את התמרוך שהכי משקף את חוויית ההורות שלו. כל אחד יציג את עצמו בעזרת התמרוך.

- סבב ציפיות: כל אחד ירשום ציפיות שיש לו מהקורס: ציפיות מעצמי, ציפיות מהקבוצה, ציפיות מהמנחים. המנחה מרכזת את רשימת הציפיות על הלוח.
- חוזה השתתפות: הגדרת חובות וזכויות של משתתפי הקורס (השתתפות בכל המפגשים, מחויבות ללוות הורים לפחות למשך שנה, עמידה בזמנים, שמירת סודיות (דיווחים בעילום שם) אופי ההתקשרות עם צוות התכנית ביישוב.

מפגש שני: תקשורת בין-אישית

תכני המפגש:

- תרגול בזוגות בנושא תקשורת.
- מושגים: הקשבה, הכלה, מסר.

פירוט הפעילות במפגש:

- סבב בין המשתתפים על החוויות האישיות שלהם כהורים.
- משימת "פתיח למפגש": מעתה ואילך המפגש יתחיל עם דבר מה שמביא משתתף (על פי תורו) לקבוצה. זו יכולה להיות חוויה אישית, שיר, סיפור וכו'. בן ההורים מחולק טופס לשיבוץ.
- תקשורת: רשימת אסוציאציות למילה "תקשורת" על גבי לוח מחיק ולאחר מכן הגדרה מילונית למושג "תקשורת".
- תרגיל בזוגות: כל אחד מספר משהו על עצמו. בן הזוג צריך לחזור על הסיפור בדיוק באותן מילים. כשמציגים את הסיפור יש להתייחס לסיפור עצמו ואיזה רגש חווייתי כששמעתי את הסיפור. יש לתת לבן הזוג להגיב.
- התייחסויות: הקשבה מלאה, הכלה (מיכל מלא, מיכל ריק), בדיקה אם המסר נקלט, רעשים, האם אני משווה אליו, מה זה מעורר אצלי.
- שיעורי בית: למקד משימה בנושא תקשורת דרך שלוש שאלות שיתייחסו אליהן.

הערות למנחות:

מנחות צופות בזמן התרגיל על הזוגות: קשר עין, הקשבה, תנועות גוף. נותנות משוב כללי בסוף. ייתכן שיעלה קושי או מבוכה להיחשף. יש לתת לגיטימציה לכך ולהדגיש, כי ייתכן שכך תרגיש המשפחה שמקבלת ליווי במפגשים הראשונים.

מפגש שלישי: תפיסת האדם השלם

תכני המפגש:

בהתבסס על המסמך וחומרי התכנית.

פירוט הפעילות במפגש:

- היגדים המציגים התייחסות לתפיסת ההורים את הילד ולאחר מכן הרצאה של מירי וייס, שבה היא מציגה את תפיסת האדם השלם.
- בסוף ההרצאה ניתנת אפשרות למשתתפים בקורס לשתף במה שהם חוו היום.

מפגש רביעי: בחירה ומשמעותה

תכני המפגש:

- מושגים: בחירה חופשית, אחריות אישית.
- תרגול בשלשות בנושא של בחירה אישית.

פירוט הפעילות במפגש:

- דיון חופשי במושגים: בחירה, בחירה חופשית, אחריות אישית.
- בחירה: קריאה של הגדרה מילונית למושג "בחירה".
- הרצאה של מירי וייס, שבה היא מציגה את תפיסת הבחירה החופשית ומביאה לכך דוגמאות.
- התנסות בבחירה מחווייה אישית: חלוקה לשלוש, כל אחד חושב על מצב ותגובה שלו ומשתף את האחרים. השותפים מבחינים בין נקיטת צעדים מתוך "תפקוד אוטומטי" לעומת "בחירה". בהמשך, יוצגו מקרים נבחרים המייצגים את קשת האפשרויות - בחירה לעומת תפקוד אוטומטי ויקיים דיון.
- סיכום המפגש ושיעורי בית: לסמן מתי אני מתנהג טבעי/אוטומטי ומתי זו הייתה בחירה.

מפגש חמישי: תפקיד ההורה המלווה

תכני המפגש:

- מושגים: הקשבה, הבנה, בירור הבנה, הזדהות רגשית, לגיטימציה לרגשות.
- לתת מקום לדרך הבחירה של המשפחה.

פירוט הפעילות במפגש:

- מהו הורה מלווה: הרצאה של מירי וייס. המלווה הוא צינור, שדרכו עוברים הדברים. תפקידו - לאפשר להורה למצוא בתוך עצמו את התשובות על ידי שאלות מכוונות שמתייחסות לפנימיות, לרגשות ולרצונות של ההורים. במסגרת ההרצאה להביא דוגמאות לשאלות.
- תפקיד ההורה המלווה הוא לעודד ולהפנות למקורות מידע. נדרשת ממנו הקשבה,

הבנה, הזדהות רגשית, לגיטימציה לרגשות, לא לערוך השוואות עם עצמי, לסייג דוגמאות אישיות למהות הרגש ולא לסיטואציה עצמה ולא לפיתרון, לשקף אפשרויות בחירה, לתת מקום לכל דרך חיים של המשפחה.

- משחקי תפקידים: יש להכין מראש עבור מי שמשחק את ההורה מקבל הליווי. ההורה המלווה "משחק" ללא הכוונה של המנחות. בינתיים, שאר הקבוצה מתחלקת לקבוצות משימה:

- קבוצה אחת מתבוננת על התקשורת בין ההורה מקבל הליווי לבין ההורה המלווה.
- קבוצה שנייה מתבוננת על הנושא של תפיסות ועמדות, האדם השלם.
- קבוצה שלישית מתבוננת על תהליך הבחירה.
- קבוצה רביעית מתבוננת על ההובלה, איזה שאלות מנחות שואל המלווה.
- לאחר שהקבוצה מגיבה, נבקש ממתנדב להיות הורה מלווה לאותו מקרה ולהגיב בהתאם למשוב מהקבוצה. אם נשאר זמן, נבקש מתנדבים נוספים עם מקרה שהם יביאו.
- סיום: חלוקת דף עם עשרת הדברות ושיעורי בית: התבוננות על מקרים של מוביל-מובל.

מפגש שישי: הכניסה למשפחה, לקראת ליווי

תכני המפגש:

- תדריך על כניסה למשפחה. זכויות ושירותים בקהילה - באמצעות תהליך של מיפוי שירותים, לתת מקום לדרך הבחירה של המשפחה.
- ציפיות באשר לשיבוץ.

פרוט הפעילות במפגש:

- תדריך על כניסה למשפחה: קביעת זמנים קבועים, בחירת מקום למפגש, זמן לשיחה טלפונית, היכרות ראשונית, תיאום ציפיות - ליווי, הקשבה, הכלה.
- הנחיה למלווים: לציין שהם נמצאים בקורס ומקבלים הדרכה ולהתייחס למחויבות לשמירה על סודיות.
- לבקש ממקבלי הליווי לספר על עצמם. אם שואלים, יכול לספר פרטים, כמו סוג הפגיעה וכמה ילדים. לכתוב במחברת חוויות מהפגישה.
- שיבוץ משפחות למלווים: כל הורה יקבל דף עם הפרטים הבסיסיים של המשפחה, שאותה הוא מלווה.
- הרצאה של איש מקצוע מהקהילה על זכויות ושירותים בקהילה, בליווי מיפוי שירותים. בתום ההרצאה יחולק דף מידע על שירותים בקהילה וחוברת קשרים של ארגון קשר.

מפגש שביעי: לקראת המפגש הראשון עם המשפחה

תכני המפגש:

- הכניסה הראשונה למשפחה.
- גבולות ואתיקה של הורה מלווה.
- התמודדות עם הצפת רגשות.
- שיבוץ המשתתפים.

פירוט הפעילות במפגש:

- הכניסה הראשונה למשפחה: משחק תפקידים - כניסה ראשונית למשפחה.
- גבולות ואתיקה של הורה מלווה.
- התייחסות למושגים: כבוד לשונה, אורח חיים, אפליה, קבלת השונה, התמודדות עם הצפת רגשות.
- חלוקת שיבוץ ראשון.

מפגש שמיני: דיווח הורים על המפגש הראשון

תכני המפגש:

- סבב דיווח של ההורים על הכניסה למשפחה.
- שיפוטיות, יכולת קבלה של תפיסות ועמדות שונות משלי.
- "פשוט מול שיפוט" בשלבים שונים במעגלי החיים.

פירוט הפעילות במפגש:

- דיווח של ההורים על הכניסה למשפחה: סבב משתתפים, שבו הם מתארים מה נתן לי כוח במפגש, מה היה לי הכי קשה. בסבב יש התייחסות לנושאים שעולים בדיווחים.
- התייחסות לנושא שיפוטיות, איך מגיבים כשרואים משהו שממש לא מסכימים אתו? מתן חופש מוחלט לכוון ההורים שמקבלים ליווי גם אם נראה בעיניי טעות.
- איך מתמודדים עם סיטואציות משפחתיות קשות, שאינן שייכות לשמ"ש? מביעים הזדהות, שואלים אם יש תמיכה מגופים אחרים? מפנים למקורות תמיכה מתאימים.
- סיכום של מירי וייס בנושא שיפוטיות: יכולת קבלה של תפיסות ועמדות שונות משלי.
- "פשוט מול שיפוט" בשלבים שונים במעגלי החיים.
- שיעורי בית: לזהות מצב שהייתי בו שיפוטי ולנסות לראות את אותו מצב כפשוטו ומה זה עושה לי ולסובבים.

מפגש תשיעי: מיצוי זכויות

תכני המפגש:

- סבב דיווח של ההורים.
- מיצי זכויות בשירותי הרווחה והביטוח הלאומי פגישה עם מומחה בתחום.

פירוט הפעילות במפגש:

הרצאה של מומחה וחלוקת דפי מידע.

מפגש עשירי: מודל גשר מאח"ד

תכני המפגש:

- סבב דיווח.
- הצגת מודל גשר מאח"ד של פרופ' מולי להד.¹⁶

פירוט הפעילות במפגש:

- קריאה של משל הפרפר.
- דיווח ההורים על הליווי והמפגשים, הזדמנות להתייעצות.
- הצגת מודל "גשר מאח"ד":
  - חלוקה לשלוש קבוצות עבודה על מודל החוסן של גשר מאח"ד באמצעות שלושה מאמרים מפורטל ארגון קשר: קבוצת השוות, האישה שהייתי והקרב על הבית.
  - עבודה אישית.
  - עבודה בקבוצות: "הנקודה הכי נמוכה שהייתי בה. . . . " איך יצאתי ממנה? מי עזר לי?
  - להשוות בין מפתח התמיכה בתחילת הדרך להיום.
- הוצאת האור מהחושך: המפגש של ההורה עם הקושי. קריאת הקטע של היציאה לאור. זיהוי דמויות בחיים שעזרו לי לצמוח ולצאת מקושי.
- דיון בכך, שהקושי של הילד עוזר לי לצמוח.

---

16) לקריאה על המודל שפותח על ידי פרופ' מולי להד ופרופ' עדנה כצנלסון ראו: <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/HerumLachatzMashber/herum/BasicPh.htm>

מפגש אחד עשר: זהות אישית והורית וקשר עם אנשי המקצוע

תכני המפגש:

- זהות הורית וקשר עם אנשי מקצוע.
- מושגים: הורה מוביל, הורה בוחר.

פירוט הפעילות במפגש:

- סגנונות הורות: זהות הורית (חלק ממנה היא מומחיות הורית) וקשר עם אנשי מקצוע, מהלך בניית זהות הורית מובילה (20 דקות).
- איך בונים זהות הורית לפי שמ"ש? בחירה בתקשורת - לעצמי או לזולת? בחירה איך אני רואה את הילד שלי? כשלם? בחירה לפרש חושך כפוטנציאל צמיחה. ככל שמתאמנים עליהם יותר, נבנית זהות הורית מתאימה. כל זה בונה זהות של הורה מוביל, בוחר.
- זהות של הורים מלווים: אני כהורה מלווה מתייחס כך להורה מולי: מסוגל לבחור, מסוגל לראות אחרת ובהתאם לתקשורת אתו על פי שמ"ש, אני מעביר לו את דרך האימון של שמ"ש. כל זה יכול להתקיים ככל שאני מתאמן על זה יום-יום.
- תרגיל קלפים: כל אחד בוחר שני קלפים: (1) איך אני רואה את עצמי מול איש המקצוע (2) איך אני חושב שאיש המקצוע רואה אותי כהורה? יש לרשום את הדברים על הלוח בשתי עמודות.
- דיון בזהות ההורית שלי מול איש מקצוע: אני נותן לאיש המקצוע בזה שאני מבין שזה מה שהוא יודע וזה מה שהוא יכול ולכן אני לא לוקח ללב. איפה אני שם את עצמי? כמה אני נתון לאיש המקצוע ולא לעצמי? לאיזה זהות שלי אני מחוברת כאם ואיך אני יכולה לשנות כדי לצמצם את הפער? אם אנחנו עומדים זקופי ראש מול איש המקצוע, אנחנו יכולים לקבל עצה בצורה בוחנת ושקולה, לא לכעוס על איש המקצוע, או לחילופין לדעת להגיד "לא", לא מתוך כעס או עצבים או פחד, אלא מתוך המומחיות ההורית. בסופו של דבר, ההורה יחליט מה הוא עושה עם זה. האם אני מאבד את הביטחון העצמי שלי כהורה מול אנשי מקצוע? האם אני נבהל? מפחד? בהתנהגות כזו אני אומר לאיש המקצוע: אתה מוביל. זהות כאם - מובילה או מובלת? האם נעזרת באנשי מקצוע מתוך בחירה או מתוך זה שמחייבים אותך? איך אני מול איש המקצוע? סומך על עצמי? סומך על הרופא?
- משחק זהות לסיים: כל אחד כותב על פתק שלושה דברים על עצמו, שאחרים בקבוצה לא יודעים עליו. מקפל ושם בסלסלה. מי שמוציא פתק, מקריא וצריך לנחש מי הכותב.

מפגש שניים עשר: דרמה-דילמה

תכני המפגש:

- דרמה-דילמה.
- שיבוץ למשפחה נוספת.

פירוט הפעילות במפגש:

- דרמה-דילמה על ידי הפעלה חיצונית.
- חלוקה לשיבוץ למשפחה שנייה - עבור משפחות שלגביהן זה רלוונטי.

מפגש שלושה עשר: לקראת סיום ופרידה

תכני המפגש:

- גבולות.
- פרידה.

פירוט הפעילות במפגש:

דיון במליאה והנחיות סיום לליווי המשפחה הראשונה, הגדרת גבולות ותהליכי פרידה.

נספח ה': סיכומי הנושאים בקורס הורים מלווים

תקשורת בין-אישית

תקשורת - התקשרות - חיבור בין-אישית: חיבור בין שניים מוליד משהו חדש (הרגשה, תובנה, ועוד).

כדי ליצור חיבור עלינו להיות בהכלה, בהקשבה ובהבנת הזולת, ומשם להביא מענה. ההכלה את הזולת משמעותה קבלת הזולת במקומו ללא ביקורת, שיפוט או דעתנות. הכלה כזו מוסרת לזולת: אני אתך! הכלה כזו מחברת בינינו לבין הזולת.

כדי להיות בהכלה ובהקשבה עלי לפנות מקום בתוכי, "לשים עצמי בצד" ולהיות כלי ריק, לקבל בתוכי את מה שההורה מביא ממקומו שלו מבלי להתערבב. אם אהיה מלא בעצמי, אני עלול לשמוע את הזולת ממקומי שלי, במצב שבו אני עם עצמי ולא עם הזולת - אין באמת חיבור בינינו. כדי להיות בהקשבה, פעמים רבות אני מוזמן לשאול שאלות מבררות למה התכוון ההורה. כאשר אני בהקשבה להורה, אני מוזמן להקשיב לדבריו, לרגש שהוא חווה ולחוויה הפנימית שישנה בתוך סיפורו. אני גם יכול לשאול על זה: מה זה מרגיש? מה זה עושה לך? איפה זה פוגש אותך? מה היית רוצה?.

האפשרות שלי להיות כלי ריק עבור ההורה היא על ידי היותי מודע לעצמי, היכן אני נתון עכשיו, ולבחור להיות נתון רק להורה. **להיות נתון - זוהי נתינה כשלעצמה.**

המענה - עצם היותי נתון להורה ומחובר אליו מאפשר לי לשמוע למה ההורה זקוק ממני, ומשם אני יכול לכוונן לפיתוח המודעות, למצוא בתוך עצמו אפשרויות נוספות.

אם וכאשר אתבקש להביא דוגמה מניסיוני, חשוב להביא את התהליך הפנימי שעברתי, את החוויה בתוך פרטי הדוגמה, מה שיכול לחזק את ההורה לעבור בעצמו תהליך בתוך עצמו למציאת כוחות התמודדות חדשים.

"הילד הזה הוא אני"

באופן טבעי כאשר אנו מקבלים אבחנה המוסרת לנו על מוגבלותו של ילדנו, בדרך כלל, בשלב הראשון, אנו חווים שבר. קיבלנו ילד "שבור". אנו רואים בעיקר כמה הילד לא יכול ודואגים כמה לא יוכל בעתיד. רואים אותו כילד מוגבל בלבד. נשבר לנו חלום. משבר זה יכול להביא אותנו לכמה וכמה תגובות מעשיות. אחת התגובות הקלאסיות זה רצון עז "ליתקן את הילד", להוציא אותו מהמוגבלות. שיהיה "רגיל".

זהו שלב טבעי שכולנו עוברים ומגיבים כך או אחרת. אם אנחנו נשארים שם - הילד עלול לגדול עם זהות של "אני ילד מוגבל" וזהות כזו עלולה בהמשך לכלול את כל אישיותו של הילד ולהוות זהות של מוגבלות לכל בני המשפחה. זוהי ראייה טבעית וחיצונית.

אם נעצור רגע ונתבונן בפנימיותו של הילד, נוכל לגלות שם, לצד המגבלות, תכונות אופייניות, כישרונות, נטיות, אהבות, ועוד הרבה, כמו אצל כל ילד. ראייה זו איננה מבטלת את

ראיית מוגבלותו של הילד, אך בונה תשתית של זהות בריאה וחיה, זהות של אדם שלם, הסובל ממוגבלות כאלו ואחרות. מראיית הילד כאדם שלם, הילד וגם המשפחה כולה מקבלים כוחות התמודדות המצמיחים גם את הילד וגם את המשפחה.

היחידים היכולים להכיר את ילדם כאדם שלם, על כל תכונותיו, כוחותיו ורצונותיו הם אנחנו, ההורים. אנחנו תמיד נעים בין שתי הראיות הללו. ככל שנוכל לקבל את ילדנו כאדם שלם, כך הוא יקבל את עצמו כשלם ויוכל למצוא בתוכו כוחות להתמודד ולהתקדם. כך גם לסביבה תיפתח אפשרות לקבל אותו כשלם.

כך גם כהורים מלווים, נקבל את ההורה הרואה את ילדו כ"שבור", נבין ונזדהה. **נראה אנחנו את ההורה עצמו כאדם שלם, בעל כוחות נוספים בתוכו, ונעזור לו לראות את השלם בתוך השבור**, להכיר את ילדו מעוד כיוונים בנוסף למוגבלותו. משם יכולה המשפחה לצמוח מתוך כוחותיה לחיים מאתגרים, שמחים ובריאים, עם כל הכרוך בהתמודדות עם המוגבלות.

בחירת התגובה

יש לכולנו הרגלים. תגובות אוטומטיות למצבים, תגובות היוצאות ספונטנית באופן טבעי. ישנן תגובות אוטומטיות, העוזרות לנו, ישנן כאלה המעכבות אותנו. כמו עצבות, ייאוש, פחד, חוסר ביטחון, אשמה, קוצר רוח, כעס, עלבון, ועוד. כל אחד לפי אישיותו. אלו הם הרגלי תגובה אוטומטיים, שאין לנו בחרים בהם, הם "לוקחים" אותנו, שולטים בנו. כאשר אנו מגיבים ממקום אוטומטי, אנחנו בעצם לא בעלי בחירה, לא בעלי הבית של עצמנו.

לכל מושג, מצב, רגש יש שני צדדים הפוכים. רע-טוב, עול מכביד-עול מעלה, ייאוש-תקווה, אכזבה-גאווה, אשמה-לקיחת אחריות (איך אפשר להועיל עכשיו), ועוד. יש לנו אפשרות לבחור מהיכן בתוכנו להגיב. שתי האפשרויות הפוכות מצויות בתוכנו. האוטומט וההפך שלו, שבו אנחנו יכולים לבחור. כאשר אנו בוחרים, אנחנו בעלי הבית של עצמנו. היותנו בוחרים מחזק את כוחנו הפנימי. נוכל לזהות שאנחנו בקוצר רוח ולבחור להיות כרגע בסבלנות. נוכל לזהות שאנו מאוכזבים מכל מה שילדנו לא יכול לעשות ולבחור להתגאות בצעד קטן שעשה. כל בחירה כזו מחזקת אותנו, את הילד ואת המשפחה כולה.

כדי לבחור, עלינו לזהות את תגובתנו האוטומטית, לעצור לרגע, לנשום עמוק ולבחור בתגובה מקדמת ומועילה. האפשרות לבחור בתגובה מעצימה, לצד התגובה האוטומטית החוסמת, היא התמודדות יום-יומית שלנו, אשר בכוחה להוביל את חיינו קדימה בחיך.

כשאני מצוי רק באוטומט - אני נתון לעצמי. כשאני בוחר בתגובה מעצימה לצד האוטומט - אני נתון לזולת.

ככל שאנו ההורים נהיה במודעות לאפשרות לבחור בתגובותינו בחיינו, כך נוכל לעזור ולחזק הורים אחרים, למצוא בתוכם את אפשרות הבחירה, להתחבר למקור הכוח המצמיח שלו.

נספח ו': חומרים מסייעים לקורס הורים מלווים

היגדים למפגש השלישי - האדם השלם

1. כשנולד ילד עם צרכים מיוחדים, יש נטייה להשקיע את כל האנרגיה כדי "לתקן" אותו.
2. ילד עם צרכים מיוחדים יכול להשתלב בחברה רגילה.
3. כשילד עם צרכים מיוחדים מצטרף למשפחה, נשבר חלום.
4. כשנולד ילד עם צרכים מיוחדים, מקומו של כל חבר במשפחה משתנה.
5. ילד הסובל מטיפולים מתמשכים ומתנגד להם - נפגע רגשית.
6. כל ילד עם צרכים מיוחדים יכול להצמיח בתוכו מוטיבציה ושמחה לקדם את עצמו.
7. ככל שהעבודה עם הילד בבית תהיה יותר אינטנסיבית, כך הילד יתקדם יותר.
8. הורים לילד עם צרכים מיוחדים זקוקים וראויים לעזרה ולרשת תמיכה מהמשפחה המורחבת ומהחברה.
9. אפשר לתת לילד עם צרכים מיוחדים תפקידים ככל בני המשפחה, בהתאם ליכולותיו.
10. ילד עם צרכים מיוחדים אינו יכול להחליט עבור עצמו או לבחור כרצונו.
11. רצון טוב של הורים לטפל בילד עם צרכים מיוחדים ולגונן עליו, עלולים לשלול ממנו חוויות ילדות והתבגרות.
12. "כשנולד לי ילד עם צרכים מיוחדים החברים התרחקו ממני".
13. "כשהילד שלי לא מצליח לעשות משהו שמנסה, אני מתאכזבת".
14. ילדים עם צרכים מיוחדים מצפים שיוותרו להם.

עשרת הדיברות להורה המלווה

1

זכור את התהליך שעברת
בו מצאת בתוך עצמך כוחות
מצמיחים מתוך המגש עם הקושי
שחווית.

2

פנה מקום בתוכך להכיל ולקבל
את ההורה במקומו כמות שהוא.

3

בחר ברצון להיות נתון כולך להורה,
לדבריו, רגשותיו ורצונותיו על ידי
הקשבה ושאלות מבררות ומנחות.

4

כאשר הנך מתבקש להביא דוגמה
מניסיוןך, הדגש את התהליך
החוויתי והרגשי שבדוגמה.

5

שקף להורה את אפשרות הבחירה
וכוון אותו למצוא בתוכו את מקור
הכוח שלו, עודד את ההורה לבחור
להגיב ולפעול מתוך מקור כוחו.

6

לא תמעיט או תבטל את חווית
הקושי של ההורה.

7

לא תבקר או תשפוט את מקומו
העכשווי של ההורה, ואת אורח
ודרך חייו.

8

לא תהיה נתון לעצמך ולא תמהר
לתת את מה שיש לך מעצמך.

9

לא תתן דוגמאות מניסיוןך האישי
לפתרון בעיות.

10

לא תפתור להורה את בעיותיו.

נספח ז': טופס דיווח חודשי להורה מלווה

תאריך: _____

שם ההורה המלווה: _____ שם ההורה מקבל הליווי: _____

באילו נושאים התמקדתם במפגשים? _____

_____

סמן באיזה עקרונות שמ"ש נגעתם במפגשים:

- תפיסת האדם השלם וכיצד היא באה לידי ביטוי בחיי היום-יום.
- הייתי עבור המשפחה דמות מכילה הנמצאת שם בשבילם.
- לימדתי כיצד לממש זכויות.
- אפשרתי ולימדתי את הראייה לאפשרויות הבחירה השונות.
- שיקפתי להורה את יכולת ההובלה שלו וחזקתי את זהותו כבעל מומחיות הורית.
- שיקפתי ולימדתי "שיפוט לעומת פשוט".

באיזו הרגשה יצאת מהמפגש? _____

_____

באיזו מידה ראית אתה את ההורה בשיפוט או כפשוטו? _____

_____

מה קיבלת מהליווי? _____

_____

תודה על שיתוף הפעולה!

נספח ח': שאלון משוב על הליווי

מעקב טלפוני אחת לשלושה חודשים מבוצע על ידי הרכזת היישובית

שם ההורה מקבל הליווי: _____ שם ההורה המלווה: _____

תאריך: _____

הרכזת תאמר להורה מקבל הליווי שהשיחה ביניהם חסויה והמידע לא יעבור להורה המלווה.

מאוד

בכלל לא

עד כמה הקשר עם האמא המלווה משמעותי לך? 5 4 3 2 1

_____ כל כמה זמן אתן נפגשות?

_____ איפה אתן נפגשות?

_____ האם אתן נפגשות לבד?

עד כמה את מחכה לפגישות עם _____? 5 4 3 2 1

_____ אילו נושאים עולים בשיחה ביניכן?

_____ אילו נושאים היית רוצה שיעלו בשיחה ביניכן?

_____ מה הציפיות שלך מההורה המלווה?

_____

_____ האם היית רוצה להמשיך את הקשר?

_____ מה נותנים לך המפגשים עם _____?

_____

_____ מה היית רוצה לשנות בליווי?

_____ האם יש עוד משהו שאת רוצה להוסיף?

התרשמות של הרכזת מהשיחה:

_____

_____

_____

נספח י': רשימת הרצאות ונושאים לסדנאות להורים משתתפים בשמ"ש

הנושא	שם המרצה	תיאור	אוכלוסיית היעד
קבוצה לאימהות חד-הוריות	תמי אבישור	סדנה בת 8 מפגשים	אימהות לילד עם מוגבלות במשפחות חד-הוריות
מעגל הקשבה להורים	רון ארבל ואפרת כהן	סדנה בת 8 מפגשים	אבות ואימהות
סדנת פלייבק	שחקני תיאטרון "החברה מאיכילוב"	סדנה בת 10 מפגשים	אחים לילדים עם מוגבלות
קבוצת העצמה	ענת זכאי	סדנה בת 15 מפגשים	אבות ואימהות
הזכות והחובה לדעת	ליאורה סופר	הרצאה	אבות ואימהות
נגישות לצדק לאנשים עם קשיי התבטאות	אורי גור דותן	הרצאה	אבות ואימהות
חשיבות המשחק לשם ההנאה	מיכל האס	הרצאה	אבות ואימהות
שמירת האיזון במשפחה	דבי אלנתן	הרצאה	אבות ואימהות
קבוצת תמיכה והעצמה לאמהות מהמגזר החרדי	רבקה גליקסון	סדנה בת 10 מפגשים	אימהות חרדיות
קבוצת שיתוף והעשרה	ענת זכראי	סדנה בת 15 מפגשים	הורים וילדים
זוגיות	הילה אוחיון	סדנה בת 10 מפגשים	אבות ואימהות
שילוב והכלת אנשים עם מוגבלות	רפי פוירשטיין	הרצאה	אבות ואימהות
התבררות ומיניות בקרב ילדים ונוער עם צרכים מיוחדים	רונית ארגמן	הרצאה	אבות ואימהות
סדנאות הורים ואנשי מקצוע	רבקה שי ענת זכאי ראגדה מסאלחה	סדנה בת 3 מפגשים נפרדים הורים בנפרד ואנשי מקצוע בנפרד, ואז 4 מפגשים משותפים	אנשי מקצוע והורים

למידע נוסף על ההרצאות והסדנאות וכן פרטי התקשרות עם המנחים יש לפנות לארגון קשר

נספח י"א: שאלון משוב להורים המשתתפים בסדנאות

משתתפת יקרה,

כמשתתף בסדנה _____ חשוב לנו לקבל
ממך משוב.

באיזו מידה את/ה מסכים /ה עם כל אחד מההיגדים הבאים:

במידה מועטה מאוד	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
					הסדנה ענתה על ציפיותיי
					התחברתי לגישה שהוצגה בסדנה
					אני חש/ה כי נתרמתי באופן אישי
					האווירה בסדנה הייתה טובה
					שביעות רצוני הכוללת מהסדנה
					שביעות רצוני מהמנחים

האם תרצה להוסיף משהו או לשתף בחוויה שלך מהסדנה: _____

האם את/ה מעוניין/ת להשתתף במפגשים נוספים המיועדים להורים לילדים עם צרכים מיוחדים?

לא

כן, פרט באלו נושאים _____

לא מעוניין/ת	מתלבט/ת	כן מעוניין/ת	האם הנך מעוניין לקחת חלק במפגשים קבוצתיים המתוארים להלן
			מפגש קבוצתי לשם קבלת מידע מגורמים מקצועיים מוסמכים
			קבוצת תמיכה בנושאים המעסיקים אותי
			אחר, פרט!:

הורה יקרה,

כשותף לתכנית שמ"ש, חשובה לנו דעתך על הסדנה שעברת.

השאלון אנונימי, אין צורך להזדהות והוא נועד לצורכי למידה בלבד

אנא סמני/י ✓ במשבצת המתאימה

5 - במידה רבה מאוד 4 - במידה רבה 3 - במידה בינונית 2 - במידה מועטה 1 - כלל לא

5	4	3	2	1	הפעילות
					הקורס ענה על ציפיותיי
					נושאי הקורס עוררו בי עניין
					זמן הלימוד נוצל טוב
					באיזו מידה נעשה, לדעתך, שימוש בדרכי הוראה מגוונות
					המפגש עם הורים, כעמיתים לקורס תרם לי
					באיזו מידה תוכל/י; להערכתך, ליישם את החומר שלמדת?
					האווירה בקורס תרמה ללמידה
					תכנית הקורס בנויה באופן מגוון ומעניין
					אני חש/ה כי תרמתי לדיונים בקורס
					אני חש/ה כי נתרמתי מהקורס ברמה אישית

באיזו מידה אתה שבע רצון מהקורס:

במידה רבה מאוד

במידה רבה

כלל לא

במה תרם לך הקורס? _____

באילו נושאים שנלמדו במסגרת הקורס, היית רוצה להעמיק? _____

האם יש משהו נוסף שבו תרצה לשתף? _____

תודה ובהצלחה, צוות שמ"ש

משוב להורים בסדנה לזוגיות בהורות מיוחדת

הורה יקרה, כשותף לתכנית שמ"ש, חשובה לנו דעתך על הסדנה שעברת.

השאלון אנונימי, אין צורך להזדהות והוא נועד לצורכי למידה בלבד.

תודה על שיתוף הפעולה!

הקף/י בעיגול את הספרה המתאימה לתשובתך:

5 - במידה רבה מאוד 4 - במידה רבה 3 - במידה בינונית 2 - במידה מועטה 1 - כלל לא

1	2	3	4	5	הסדנה ענתה על ציפיותיה
1	2	3	4	5	זמן הלימוד נוצל היטב
1	2	3	4	5	הסדנה העשירה את הידע שלי בנושאי הלימוד
1	2	3	4	5	המפגש עם הורים אחרים תרם לי
1	2	3	4	5	האווירה בסדנה תרמה ללמידה
1	2	3	4	5	החומר שהועבר ניתן ליישום
1	2	3	4	5	באופן כללי, הארגון והיעילות של ההוראה/הנחייה הייתה טובה
1	2	3	4	5	תכנית הסדנה בנויה באופן מגוון ומעניין
1	2	3	4	5	אני חש/ה כי תרמתי לדיונים
1	2	3	4	5	אני חש/ה כי נתרמתי ברמה אישית

חווה דעתך לגבי אופן ההנחיה בסדנה:

במהלך המפגשים נלמדו נושאים שהיו משמעותיים עבור הקשר הזוגי שלך: תקשורת, קבלת החלטות, סמכות הורית, תפקידים במשפחה, הדדיות ביחסים, מודל אפר"ת, התמודדות עם קונפליקטים, ניהול כעסים, עידוד בזוגיות, ביקורת כגורם מזיק בזוגיות. מה מתוך הנושאים הללו דיבר אל לבך? איזה עיקרון היית מאמץ לחייך?

האם יש משהו נוסף שהיית רוצה לשתף בו?

תדריך שמי"ש - תכנית למשפחות לילדים עם מוגבלות

האם את/הממעוניין/ת להשתתף במפגשים נוספים, המיועדים להורים לילדים עם צרכים מיוחדים?

לא

כן. פרט:

האם השתתפת בעבר בקבוצת הורים? כן / לא

מהן השעות הנוחות לך למפגשים? בוקר / צהריים / אחה"צ / ערב

פרטים כלליים:

גיל הילד עם הצרכים המיוחדים _____

סוג הנכות _____

תודה על ההיענות והסבלנות, מקווים להתראות בהמשך,

צוות שמי"ש

נספח י"ב: סדנה להורים ולאנשי המקצוע

הצורך בסדנת דיאלוג בין הורים לאנשי מקצוע עלה משיחות עם הורים ועם אנשי מקצוע אשר חשים, כי יש חשיבות רבה ליצירת קרקע פורייה לעבודה משותפת. יצירת הדיאלוג המקרב יבטיח שותפות, שתיהנה מהתרומה הייחודית של שני בני השיח - הידע המקצועי והידע ההורי. שיפור הקשר יביא לאיכות חיים טובה יותר הן למשפחה והן לאיש המקצוע.

תכנית שמ"ש דוגלת בתפיסה, שילד עם צרכים מיוחדים הוא אדם שלם ובעל אפשרות להגשים עצמו ככל אדם. למשפחה בכלל ולהורים בפרט האחריות והיכולת להעניק לילדם חוויה מלאה של ילדות בתוך משפחה מקבלת ותומכת, שזה התנאי להתפתחותו כאדם שלם ובעל אפשרות להגשים את עצמו.

אנשי מקצוע ממלאים תפקיד מאוד חשוב בסיוע למשפחה לחיות באיכות חיים מיטבית ולעמוד באתגר של גידול ילד עם מוגבלות. הורים ואנשי מקצוע נמצאים באינטראקציה תכופה. חשוב שהדיאלוג בינם לבין אנשי המקצוע יהווה חוויה של הקשבה הדדית, שותפות מעצימה ושל הכרה הדדית ומכבדת במומחיות של כל אחד מבני השיח. בהשתלמות זו, נלמד להכיר האחד את השני ונשים את השותפות במרכז הבמה: איך בונים אותה? מה החסמים שלה? ניתן לה חיים, נצייר לה דרך ואז נזמין עוד רבים להצטרף אליה.

מבנה ההשתלמות ותכניה:

שלושה מפגשים נפרדים:

עבודה נפרדת של קבוצת ההורים ושל קבוצת אנשי המקצוע לצורך פיתוח מודעות לעמדות והנחות יסוד כלפי בני השיח; הכנה לקראת המפגש עם חברי הקבוצה האחרת:

- בחינת נקודת המוצא של שתי הקבוצות.
- ערכים, מניעים, עמדות.
- בחינת דפוסי תקשורת.

ארבעה מפגשים משותפים להורים ואנשי מקצוע:

1. יצירת היכרות אישית.
2. התבוננות בעמדות שני הצדדים.
3. בדיקת החסמים בתקשורת בין הצדדים.
4. רכישת כלים לתקשורת אפקטיבית מקרבת.
5. בניית שיח המושתת על אמון, הבנה, אמפטיה. סה"כ שבעה מפגשים בני שעתיים כל אחד.

הסדנה פותחה על ידי יחידת הפיתוח וההכשרה של "קשר", בשיתוף נציגים מוועדת ההיגוי של תכנית שמ"ש ותועבר על ידי ענת זכאי, פסיכותרפיסטית ומנחת קבוצות.

הסדנה תתקיים ב _____ בתאריכים הבאים:

בברכה,

ליאורה סופר

רכזת שמ"ש ברחובות

מיכל האס

מנהלת תכנית שמ"ש

נספח י"ג: שאלון משוב לסדנה משותפת הורים - אנשי מקצוע

משתתפת/ת יקר/ה,

אנו מודים לך על השתתפותך בסדנה ומבקשים לקבל את חוות דעתך המסכמת ולהשתמש במשוב על מנת לשפר את התכנית בעתיד. השאלונים יעובדו ויוצגו בצורה אנונימית וסטטיסטית בלבד.

תודה על שיתוף הפעולה!

פרטים אישיים - (הקף הספרה המתאימה)

1. הורה

2. איש/ אשת מקצוע

3. הורה ואיש/ אשת מקצוע

נרצה לדעת על ניסיוןך המקצועי:

1. מהו המקצוע שלך? _____

2. מה הוותק שלך במקצוע? _____

3. היכן אתה עובד/ת? _____

הערכה כללית

הקף/י בעיגול את הספרה המתאימה לתשובתך:

5 - במידה רבה מאוד 4 - במידה רבה 3 - במידה בינונית 2 - במידה מועטה 1 - כלל לא

1	2	3	4	5	הסדנה ענתה על ציפיותי
1	2	3	4	5	זמן הלימוד נוצל היטב
1	2	3	4	5	הסדנה העשירה את הידע שלי בנושאי הלימוד
1	2	3	4	5	המפגש עם הורים/אנשי מקצוע כעמיתים לסדנה תרם לי
1	2	3	4	5	האווירה בסדנה תרמה ללמידה
1	2	3	4	5	החומר שהועבר ניתן ליישום
1	2	3	4	5	באופן כללי, הארגון והיעילות של ההוראה/הנחייה הייתה טובה
1	2	3	4	5	תכנית הסדנה בנויה באופן מגוון ומעניין
1	2	3	4	5	אני חש/ה כי תרמתי לדיונים בסדנה
1	2	3	4	5	אני חש/ה כי נתרמתי ברמה אישית

הערות כלליות

הערכת תכני הלימוד

באיזו מידה השפיעו עלי ותרמו לי הנושאים והתהליך בסדנה בתחומים הבאים:

הקף/י בעיגול את הספרה המתאימה לתשובתך:

5 - במידה רבה מאוד 4 - במידה רבה 3 - במידה בינונית 2 - במידה מועטה 1 - כלל לא

1	2	3	4	5	העמקת המודעות לעמדות ותפיסות אישיות ביחס לעבודה עם הורים
1	2	3	4	5	העמקת המודעות לעמדות ותפיסות אישיות ביחס לעבודה עם אנשי מקצוע
1	2	3	4	5	הבנה וחיידוד הגורמים המשפיעים על השיח עם הורים/ אנשי מקצוע
1	2	3	4	5	הבנת הצורך בגיבוש דרכי עבודה משותפת בין הורים ואנשי מקצוע
1	2	3	4	5	רכישת מיומנויות וכלים מעשיים, בנושאי תקשורת, דיאלוג, שותפות
1	2	3	4	5	העמקת ההבנה את חוויית ההורות לילדים עם מוגבלות
1	2	3	4	5	חיזוק תחושת היכולת שלי להובלה של שינוי בקשר עם הורים

הערות כלליות _____

הערכת תנאי הלימוד

האם התנאים הפיזיים היו נוחים ללמידה?

כן

לא. הסבר/י מה חסר לך: _____

שאלות פתוחות

מה היו ציפייך מהסדנה והאם הן התממשו?

בסדנה זו נעשה ניסיון ראשון ללמוד יחדיו הורים ואנשי מקצוע. מה דעתך על כך?

תאר/י בקצרה 1-3 מקומות בתהליך הנוגעים במיוחד ברגשותיך.

תאר/י בקצרה 1-3 מקומות בתהליך שגרמו לשינוי בחשיבה.

תאר/י בקצרה 1-3 מקומות בתהליך שגרמו לשינוי בהתנהלות ההורית.

תאר/ בקצרה 1-3 מקומות בתהליך שגרמו לשינוי בהתנהלות המקצועית.
האם האווירה בסדנה אפשרה לך להתבטא בחופשיות האם להקדיש לנושא הלימוד המשותף,
או השותפות בין הורים לאנשי מקצוע זמן למידה, סדנאות או הרצאות נוספות בנושא?

האם יש דברים שכדאי היה להוסיף, לדעתך, לסדנה?

האם יש דברים שהיו מיותרים, לדעתך? _____

האם משך הסדנה היה נכון? _____

האם היית מעוניין בתכנית המשך לסדנה, ומה היית רוצה שיילמד בה?

המלצות והערות נוספות:

נספח י"ד: תכנית קורס הכשרת הורים מלווים לשלב ההטמעה

מפגש	נושאים ותכנים
1.	<ul style="list-style-type: none"> • ברכות והיכרות עם שותפי התכנית • הצגת התכנית • היכרות בין משתתפי הקורס • סבב ציפיות • הצגת חזון התכנית • חוזה פעילות • שמירת סודיות <p>הערה: מרכיב זה יכול ללמוד חומרים כתובים על התכנית ועל נוהלי ההפעלה, הבטחת שמירת סודיות, טפסי דיווח, ועוד.</p>
2.	<p>הגדרת תקשורת בין-אישית</p> <ul style="list-style-type: none"> • תרגול בזוגות בנושא תקשורת • מושגים: הקשבה, הכלה, מסר
3.	<p>הצגת תפיסת האדם השלם (ראו נספח)</p>
4.	<p>בחירה ומשמעותה</p> <p>מושגים: בחירה חופשית, אחריות אישית</p> <p>תרגול בשלשות בנושא של בחירה אישית</p>
5.	<p>תפקיד ההורה המלווה ומשמעותו</p> <p>מושגים: הקשבה, הבנה, בירור הבנה, הזדהות רגשית, לגיטימציה לרגשות, לא לערוך השוואות עם עצמי, לסייג דוגמאות אישיות, לגשת ממקום של העצמה ולהביא פתרונות, לשקף אפשרויות בחירה, לתת מקום לכל דרך חיים של המשפחה.</p> <p>משחקי תפקידים וקבוצות משימה: בהתנסויות המדמות סיטואציות מורכבות של מתן לגיטימציה ושיפוטיות ביחסי הורים מלווים ומקבלי הליווי</p>
6.	<p>תדריך על כניסה למשפחה</p> <p>קביעת זמנים קבועים, בחירת מקום למפגש, זמן לשיחה טלפונית, היכרות ראשונית, תיאום ציפיות - ליווי, הקשבה, הכלה</p> <p>זכויות ושירותים בקהילה - באמצעות תהליך של מיפוי שירותים</p> <p>ציפיות באשר לשיבוץ משפחות למלווים</p>
7.	<p>הכניסה הראשונה למשפחה</p> <p>משחק תפקידים - כניסה ראשונה למשפחה</p> <p>גבולות ואתיקה של הורה מלווה</p> <p>מושגים: כבוד, שונה, אורח חיים, אפליה, קבלת השונה</p> <p>התמודדות עם הצפת רגשות</p> <p>חלוקת השיבוץ הראשון</p>

מפגש	נושאים ותכנים
8.	סבב דיווח של ההורים על הכניסה למשפחה שיפוטיות, יכולת קבלה ש לתפיסות ועמדות שונות משלי "פשוט מול שיפוט" בשלבים שונים במעגלי החיים
9.	מיצוי זכויות בשירותי הרווחה והביטוח הלאומי פגישה עם מומחה בתחום
10.	סבב דיווחים על הליווי של משפחות דילמות, הצלחות ואתגרים הצגת מודל גשר מאח"ד / פרופ' מולי להדו חלוקה לקבוצות ועבודה על מודל החוסן של גשר מאח"ד עבודה אישית בטבלת המודל ושיחה עבודה בקבוצות: "הנקודה הכי נמוכה שהייתי בה". "איך יצאתי ממנה? מי עזר לי?" להשוות בין מפת התמיכה בתחילת הדרך להיום הוצאת האור מתוך החושך - המפגש של ההורה עם הקושי הקושי של הילד עוזר לי לצמוח
11.	שיחות אישיות לשם התייעצות הדרכה ומשוב
12.	זהות הורית קשר עם אנשי מקצוע מושגים: הורה מוביל, הורה בוחר
13.	שיחות אישיות לשם התייעצות, הדרכה ומשוב
14.	דרמה-דילמה, הפעלה חיצונית חלוקת שיבוצים למשפחה השנייה
15.	סבב דיווח על כניסה למשפחה השנייה היערכות לסיום הליווי של המשפחה הראשונה

נספח ט"ו ממצאים מרכזיים ממחקר הערכה

תכנית שמ"ש לוותה בשלב הפיילוט במחקר ההערכה אשר בוצע על ידי המכללה האקדמית תל חי בשניים מהיישובים שהשתתפו בשלב הפיילוט: באשקלון ובראש העין¹⁷. מערך המחקר כלל הערכה מעצבת והערכה מסכמת לשם הערכת הביצוע והוצאות. בנוסף לכך, נערכה סקירה תיאורטית של הידע הקיים בתחום ההורות לילד עם מוגבלות, בדגש על תכניות שפותחו בתחום. נעשה שימוש בכלי הערכה מגוונים, שכללו: איסוף ובדיקת מסמכים הקשורים לפעילות התכנית; ביצוע תצפיות (לא משתתפות); שימוש בשאלונים וקבלת משוברים של המשתתפים בפעילויות השונות; נערכו קבוצות מיקוד עם אוכלוסיות שונות בתכנית; ראיונות עם צוות התכנית, הורים שלקחו חלק בתכנית ובעלי מקצוע בשירותים משיקים. בנוסף לכך, מעריכות התכנית השתתפו ותיעדו את ועדות ההיגוי הארציות, חלק מוועדות ההיגוי היישוביות ואירועים מרכזיים בתכנית.

ההערכה התייחסה לכל אחד רכיבי התכנית ולתכנית בשלמותה. להלן ממצאי המחקר המרכזיים:

הפעילויות של "הורה להורה"

התכנית החלה בפתיחת קורסי הכשרה להורים מלווים, שכללו 15 מפגשים שבועיים. הצפייה לפתיחת קורס הכשרה לליווי כל שנה, התממשה באשקלון, שבה התקיימו במהלך התכנית שלושה קורסים, שאותם סיימו 35 הורים. התכנית לא התממשה בראש העין, שבה התקיים קורס אחד בלבד, שאותו סיימו 13 הורים, בשל מיעוט ההורים המועמדים לליווי. משתתפי הקורס דיווחו על רמה גבוהה של שביעות רצון והערכה החל מהקורסים הראשונים, שהלכה והשתפרה מקורס לקורס, בעיקר בתחום תחושת היכולת ליישום הנלמד. בכל הקורסים התגבשו ההורים לקבוצת תמיכה, שהיוותה עבורם מקור ללמידה הדדית לצד תיקוף ותמיכה בחוויותיהם, והפכה למסגרת השתייכות ובסיס לחברות גם מעבר לקורס.

הצפייה לגיוס שלושה הורים לקבלת ליווי עבור כל הורה מלווה התממשו רק בחלקן. בראש העין, התקבלו סך הכול 21 הפניות, שהגיעו בעיקר מעובדים בשירותי הרווחה, לעומת 86 הפניות באשקלון, שהתקבלו ממקורות הפניה מגוונים. בנוסף להן נוצר ביקוש לליווי מצד הורים שהשתתפו בפעילויות השונות של שמ"ש בעיר. לפיכך, בראש העין, 13 הורים מלווים מקורס הכשרה אחד, ליוו 21 הורים מקבלי ליווי (1.62 ממוצע ליוויים להורה). מתוכם, 47% מתהליכי הליווי הסתיימו במהלך החודש הראשון, והשאר נמשכו עד שנה. באשקלון, 35 הורים מלווים משלושה קורסי הכשרה, ליוו 86 הורים (2.46 ממוצע ליוויים להורה). מתוכם 22% מתהליכי הליווי הסתיימו במהלך החודש הראשון, 43% נמשכו עד שנה, ו-35% נמשכו עד שלוש שנים. מרבית ההורים ליוו הורה אחד או שניים. ממצא בלתי צפוי היה מצב של ריבוי ליוויים, שאפיין הורים מהקורס הראשון והשני באשקלון (חמישה הורים מלווים, שהם כשליש מההורים המלווים, ליוו 32 הורים).

(17) נזכיר כי הפעילות בראש העין הסתיימה בתום שנה, לאור בקשת הרשות.

ניתוח כמותי של השינוי בעמדות ההורים בעקבות ההשתתפות בקורסי ההכשרה לליווי ובקבלת ליווי מצביע על כך, שמרבית ההורים מסכימים עם קיומה של תרומה חיובית בגידול של ילד עם מוגבלות. הסכמה זו גוברת בעקבות ההשתתפות בקורסי ההכשרה ותהליך הליווי. עם זאת, כבר בתחילת הקורס, התרומה שחשים ההורים המלווים גבוהה באופן משמעותי מהתרומה שחשים מקבלי הליווי. מרבית ההורים, כבר בתחילת השתתפותם, הביעו אי-הסכמה לקיום השוואות חברתיות. השימוש בהשוואות חברתיות פחת במהלך הקורסים ובתהליכי הליווי באופן שהדגיש את חיזוק הערך העצמי של ההורה, תוך מיקוד בהשוואות חברתיות עם אנשים שמצבם דומה או שמצבם והתמודדותם חיובית ומאפשרת למידה.

ההערכה האיכותנית של תהליך הליווי מעידה על ייחודיותו של קשר הליווי, שנרקם בהדרגה בין ההורים. באמצעות קשר זה, ניתנה להורים מקבלי הליווי הזדמנות לביטוי רגשי, שיתוף, קבלת מידע לגבי אסטרטגיות התמודדות ומיצוי זכויות, והזדמנות לחלוק ספקות לגבי התפתחויות עתידיות של ילדם. המלווים הדגישו את הצורך לתת גם מענים רגשיים ו/או חברתיים, לעומת חלק מקבלי הליווי, שהסתפקו במשאבי ידע לגבי הלקות ו/או מימוש זכויות. עכבות לביסוס הקשר ולסיומו, נקשרו לשוני בסגנון התקשורת, סדר יום שונה וציפיות שונות לגבי רמת המחויבות. אנשי מקצוע בשירותים משיקים ברכו וראו בחיוב את קשר הליווי, שלהערכתם נשען על ידע התנסותי ויצר מרחב של אינטימיות בין ההורים.

הפעילויות באפיק הקבוצתי

אלו כללו הרצאות וסדנאות בנושאים רלוונטיים להורים לילדים עם מוגבלות לצד סדנאות המבוססות על העקרונות שפותחו על ידי שמ"ש. בראש העין השתתפו 140 הורים בחמש סדנאות ובארבע הרצאות, ובאשקלון השתתפו 146 הורים ו-12 אחים בשמונה סדנאות ובארבע הרצאות. בשני היישובים, ממוצע ההשתתפות בסדנה היה 13 הורים וממוצע ההשתתפות בהרצאות היה בראש העין 19 ובאשקלון 14 הורים. ההורים דיווחו, שהם רכשו מידע יישומי ורלוונטי למצבם הייחודי, לצד אפשרות לחלוק את התנסויותיהם האישיות, להגביר את מודעותם לצרכים של ילדם וללמוד מניסיונם של המנחים וחברי הסדנה.

הממצאים מצביעים על קיומו של קשר הדוק בין ההשתתפות בתהליך הליווי והשתתפות בהרצאות ובסדנאות בתכנית שמ"ש. רוב ההורים, שהשתתפו בהרצאות ובסדנאות, היו מעורבים גם בתהליך הליווי. ההורים המלווים היוו גרעין קבוע בין המשתתפים במרבית הסדנאות וכוח מניע להשתתפותם של מקבלי הליווי. בראש העין, מחצית מההורים שהשתתפו בסדנאות השתתפו בקבלת ליווי, ובאשקלון 75% מהם. בשני האתרים ההורים המלווים השתתפו ביותר פעילויות מאשר ההורים מקבלי הליווי, ובוודאי יותר מאשר הורים אחרים לילדים עם מוגבלות ביישוב. נראה שההשתתפות הרבה של ההורים בסדנאות ובהרצאות בראש העין, מילאה את החלל שנוצר בעקבות הפסקת תהליך הליווי, לעומת אשקלון, שבה השתתפותם של מקבלי הליווי בסדנאות ובהרצאות הייתה נמוכה יותר והתרחשה בעיקר בשל עידודם של ההורים המלווים.

אפיק העבודה של הורים ואנשי מקצוע

ההורים ואנשי המקצוע כאחד חשו צורך בשינוי עמדות ובשיפור יחסי העבודה ביניהם. לצורך כך, פותח במסגרת שמ"ש מודל עבודה לסדנת דיאלוג בין הורים לילדים עם מוגבלות לאנשי מקצוע העובדים איתם. בכל אחד מהיישובים התקיימה סדנה אחת, בראש העין לקחו בה חלק שישה הורים ושמונה אנשי מקצוע, ובאשקלון שמונה הורים ושבעה אנשי מקצוע, רובם עובדים סוציאליים. הסדנה כללה שלושה מפגשי הכנה, שבהם נפגשו הורים ואנשי המקצוע בקבוצות נפרדות, כדי לאוורור רגשות ועמדות ביחס לקבוצה האחרת, לעלות את הצרכים הייחודיים של כל קבוצה ולאתר חסמים לתקשורת אפקטיבית; ארבעה מפגשים משותפים, שהחלו בהיכרות אישית והמשיכו בהזמנה לחלוק נקודות מבט והתנסויות שונות במרחב בטוח ומוגן. לסיום, התבקשו חברי הסדנה להעריך את התנסותם ולהציע רעיונות להמשך דיאלוג.

השיח על חסמי התקשורת אפשר לחברי שתי הקבוצות להבהיר את התנאים הנדרשים ליצירת בסיס של אמון, הבנה ואמפטיה. ההורים הביעו את הצורך שלהם בהתייחסות אמפטיית ואנושית, מתוך הכרה בידע וביכולות שלהם, לצד טיפול מקצועי. אנשי המקצוע התייחסו לחשיבותה של למידה הדדית, על בסיס הידע וההיכרות שיש להורים לגבי ילדיהם, והביעו ציפייה מההורים להפגין כוחות ולחלוק איתם את ההיכרות שלהם עם ילדם. אנשי המקצוע היו מופתעים לשמוע על הדימוי שלהם בעיני ההורים ועל ההתנסות של ההורים בקשר איתם. בראיונות מעקב, חלק מההורים דיווח על שינויים בהתנהגותם, בכיוון של הגברת הפתיחות והאסרטיביות מצידם, כתוצאה מנכונות לקחת אחריות הדדית על היחסים בינם לבין אנשי המקצוע. אנשי המקצוע הכירו בציפיות של ההורים מהם להיות יותר אמפטיים כלפיהם, לחלוק איתם מידע לגבי ילדיהם ולפעול בנמרצות להבטחת זכויותיהם.

בבדיקת עמדותיהם של אנשי מקצוע כלפי הורים לילדים עם מוגבלות ועמדות ההורים כלפי אנשי המקצוע, נמצא, כי ההורים ואנשי המקצוע מסכימים כי קיימת מגמה של האשמת ההורה, אך בעוד שההורים דורשים מאנשי המקצוע הכרה בתיקוף ההורים ומתן מידע מלא להורה, אנשי המקצוע תומכים פחות בגישה זו.

הפעילויות באפיק הקהילתי

לפעילות בקהילה היה תפקיד חשוב בחשיפת התכנית לאוכלוסייה הרלוונטית, ביצירה ובשמירה על קשרים משמעותיים בין ההורים. בראש העין גויסו ארגונים שתמכו בפיתוח התכנית וחשפו אותה בפני התושבים, לצד שיתופי פעולה עם המחלקה לשירותים אישיים וחברתיים. לאורך שנתיים וחצי, שבהן פעלה התכנית, התקיימו 11 ועדות היגוי יישוביות. בוועדות השתתפו אנשי מקצוע משירותים בתחומי הרווחה והחינוך, המייצגים את המגזר הציבורי והמגזר השלישי. דוגמה לשיתוף פעולה פורה הוא קורס מנהיגות הורים, שהתקיים בזממת המחלקה לעבודה קהילתית של שירותי הרווחה, שבו השתתפו ארבע אימהות מתכנית שמ"ש. הקבוצה עסקה בביצוע סקר צרכים של הורים לילדים עם מוגבלות ובאיתור מענים עבורם. למרות קבלת הפנים החיובית לכניסת התכנית ליישוב, הקושי בגיוס הורים

לקבלת ליווי, והציפיות של מפתחי ומממני התכנית לפעול בקצב מהיר, לעומת הצורך של גורמים ברשות לפעול מתוך תכנון לטווח הארוך בתחום הצרכים המיוחדים וללא מגבלות של זמן, הובילו לסיום מוקדם של התכנית.

כניסתה של שמ"ש לאשקלון הסתייעה בקיומה של קהילת הורים לילדים עם צרכים מיוחדים, שהונהגה על ידי קבוצת מנהיגות הורים פעילה, בשיתוף האגף לעבודה קהילתית ברשות. בנוסף לכך, התקיימו שיתופי פעולה פוריים בין המוסדות והארגונים השונים. בפורום השולחן העגול, שהתקיים חצי שנה לאחר כניסת התכנית ליישוב, היה ייצוג רחב של הורים לצד אנשי מקצוע בדרגות ניהוליות מתחומים מקצועיים מגוונים. הפעילות הקהילתית הענפה כללה אירועים קהילתיים רבי משתתפים בחגים, ציון "יום הנכה", השתתפות הורים ואנשי מקצוע בכנס שמ"ש הארצי ומתן מענה לצורכי הפגה במהלך מבצע "צוק איתן". בעקבות גיבושה של קבוצת מנהיגות ההורים, במהלך פעילות תכנית שמ"ש ביישוב, היא הפכה לעמותה רשומה, בעלת אתר באינטרנט ודף פייסבוק.

המלצות מרכזיות

הערכת התכנית כללה התייחסות למידה שבה תכנית שמ"ש השיגה את המטרות שהציבו מפתחיה בתחומים השונים, לצד הצעת הסברים אפשריים למה שלא הושג, מסקנות והמלצות לעתיד. להלן ההמלצות העיקריות לפעילות.

האפיק הפרטני: מודל הכשרה לליווי "הורה להורה"

מאחר שהקורס הוכיח יעילות בהכנת ההורים לליווי, ובנוסף הוא בעל ערך מוסף למשתתפיו, מעבר להכשרה לתפקיד המלווה, יש מקום להמשיך להכשיר הורים לליווי וגם להציע היכרות עם חלק מתכני הקורס להורים לילדים עם מוגבלות ביישוב, ללא קשר להכשרה לליווי. עם זאת, מאחר שרוב המלווים לא מילאו את ציפיות התכנית לקיום שלושה תהליכי ליווי, רצוי לצמצם את הצפייה לשני תהליכי ליווי, וכן לבחון במהלך ריאיון הקבלה לקורס את פניות המועמד לעמוד בהתחייבות זו.

תהליך הליווי

למרות העדויות לכך, שתהליך הליווי עונה על צורך משמעותי של הורים לילדים עם מוגבלות, קיים צורך לשיווק רחב של משאב זה. השיווק צריך לכלול חשיפה ומעורבות של השירותים השונים ביישוב, לצד דיור ישיר והצעת ליווי במהלך הפעילויות הקבוצתיות והקהילתיות, המיועדות להורים לילדים עם צרכים מיוחדים.

על מנת להבטיח את המשכיות הקשר ומתן מענה לציפיותיהם ולצרכיהם של ההורים המלווים ומקבלי הליווי, מומלץ לבנות מודל עבודה לתהליך הליווי, לצד שמירה על גמישות, המאפשרת מתן מענים מגוונים ומותאמים לצורכי ההורים. מודל העבודה צריך להציע גם מעטפת להורים המלווים, הכוללת מעקב והדרכה על ידי רכזי התכנית.

אפיק העבודה הקבוצתית: סדנאות והרצאות

לאור ההשתתפות הערה וההדים החיוביים להן זכו הסדנאות וההרצאות הייחודיות להורים לילדים עם מוגבלות, מומלץ להמשיך בהפעלתן. בחירת תכני הפעילות חשוב שתיעשה בתיאום עם ההורים ועל ידי מנחים מקצועיים, שרובם הורים לילדים עם צרכים מיוחדים. בהתחשב בקושי של הורים לילדים אלו לפנות זמן לפעילויות אלה, יש להציע משאבי תמיכה בהשגחה על הילדים או לערב את הילדים בפעילות מקבילה, ולהציג תכנית שנתית, שתאפשר להורים לתכנן מראש את השתתפותם.

אפיק סדנאות דיאלוג: הורים-אנשי מקצוע

סדנאות הדיאלוג בין הורים לאנשי מקצוע הוא פורום שהוכח כבעל פוטנציאל משמעותי שלא מומש. מטען העמדות השליליות שנחשפו בין ההורים לאנשי מקצוע ולהיפך, בין היתר, בסדנאות הדיאלוג, מצביע על חשיבותן, לצד הצורך בהכנה מוקדמת של ההורים ואנשי המקצוע למפגשיהם המשותפים. הרכב הסדנה צריך להבטיח ייצוגיות דומה של הורים ואנשי מקצוע, לצד השתתפותם של אנשי מקצוע ממקצועות ומשירותים שונים. שינוי עמדות בכיוון של הכרה במומחיות ההורים, ללא האשמת ההורה, ומתן מידע והדרכה להורים על ידי אנשי המקצוע, דורש מפגשים רבים יותר מאלה שהתקיימו. בניית דרכי פעולה אפקטיביות לעבודה משותפת מחייבת פיתוח של מודל עבודה (למשל אמנה), שיתייחס למהות השותפות בין הורים לאנשי מקצוע ולהפצתו בקהלים רלוונטיים.

אפיק עבודה קהילתית

שילוב שמ"ש ביישוב

בשיקולי ההחלטה לגבי שילוב תכנית שמ"ש ביישוב, קיימת חשיבות למיפוי היקף האוכלוסייה הרלוונטית ומגוון התשתיות הקהילתיות הקיימות בתחום, כבסיס לשיתופי פעולה ולאיגום משאבים. לפני הכניסה ליישוב יש לערוך היכרות מעמיקה עם השותפים הפוטנציאליים, שבמרכזה בירור השקפות עולם וגישות מקצועיות, לצד הבהרה של מהות התכנית ותיאום ציפיות. על ועדות ההיגוי, הארצית והיישובית, ליצור התאמה בציפיות בנוגע לקצב התקדמות התכנית, ולהקפיד על ייצוגיות של מקבלי ונותני השירותים ברמה המקומית.

הבטחת הצלחתה של תכנית שמ"ש

הצלחת התכנית מותנית בהכרה ובתמיכה במעמדה כמשאב משלים למענים ולשירותים קיימים, עבור משפחות לילדים עם צרכים מיוחדים ביישוב, ולא כגורם מתחרה עם רשת השירותים הפורמליים הקיימת. יש לשמר את ייחודיותה של התכנית המכירה במומחיותם של ההורים, את משמעותו של הקשר הישיר בין הורה להורה ואת שיתופי הפעולה הפוריים בין ההורים לאנשי מקצוע, הפועלים יחד בטווח נרחב של ארגונים ומוסדות בקהילה. כדי

ליצור מנוף לפעילות קהילתית, יש חשיבות לגייס, לעודד, להכשיר וללוות קבוצה של מנהיגות הורים, שתקדם את האינטרסים שלה בזירה הקהילתית, תוך שימוש בטכנולוגיה מתקדמת (כגון רשתות חברתיות וירטואליות).

הטמעת תכנית שמ"ש

בהטמעת התכנית ישנה חשיבות רבה להכרה ביחסי הגומלין ובקשר ההדוק והמפרה בין ההתערבויות ברמה המשפחתית, הקבוצתית והקהילתית, הנדרשים להטמעת התכנית בשלמותה.

לאור המשמעות הרבה של קורס ההכשרה לליווי, כבסיס מוכח להתוויית קשר ייחודי בין הורה להורה, המבוסס על התנסות משותפת ומומחיות הורית, יש חשיבות להפוך את התורה שבעל פה, שנלמדה בתכנית שמ"ש, לחוברת הדרכה סדורה, שתאפשר הנחיה של הקורס.

יש להרבות בקיומן של סדנאות והרצאות שהוכחו כאפקטיביות בהעצמת ההורים, הצעת דפוסית התמודדות יעילים והפצת מידע רלוונטי. כדי לטפח ולשמר מארז זה, הכרחי להקצות משאבים לגורם מתכלל, ברמה הארצית והמקומית. הרכז היישובי ישמש כמתאם בין הורים מלווים למקבלי ליווי, וילווה את התהליך לאורך זמן ברמה המשפחתית והקבוצתית.

הצלחתם של ההורים להוות כוח מנהיגות ברמה הקהילתית, לגבש קהילה אקטיבית של הורים לילדים עם מוגבלות ולפעול למען ביסוס יחסי עבודה משותפים ופוריים עם אנשי המקצוע ברמה הבין-אישית והקהילתית, מצביעה על החשיבות בהטמעתה של תכנית שמ"ש כמנוף לקידום מענים למשפחות אלה, תוך הפקת הלקחים שנלמדו במהלך יישום התכנית ביישובי הפיילוט השונים.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף השיקום
האגף לטיפול באדם עם מוגבלות
שכלית התפתחותית

קרנת הביטוח הלאומי
קרן מפעלים מיוחדים

הבית של המשפחות המיוחדות
Connecting Special Families

ג'וינט ישראל אשלים | יחד בעשייה חברתית למען ילדים, נוער וצעירים במצבי סיכון

www.ashalim.org.il

